

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Ільченко Ніна Олександрівна

УДК 159.9

Кваліфікаційна робота

**Особливості допомоги жінкам, які постраждали від сімейного
насильства**

053 «Психологія»
«Психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ Ільченко Н. О.

Науковий керівник (консультант) Ткач Разіда Мугаллімовна,
кандидат психологічних наук

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 МІЖГАЛУЗЕВІ ЗАСАДИ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНОК ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА	8
1.1. Правові та соціальні аспекти допомоги та захисту жінок від сімейного насильства	8
1.2. Психологічна допомога жінкам, які зазнали насильство в сім'ї	18
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА	33
2.1. Організація та методика дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства	33
2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства	44
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА ВІД ЧОЛОВІКІВ З ОЗНАКАМИ ПСИХОПАТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ	61
3.1. Подружжя з чоловіком з ознаками психопатичної поведінки як фактор сімейного насильства	61
3.2. Програма психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу	70
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЖДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність вибраної теми обумовлена тим, що домашнє насильство є одним із найбільш серйозних соціальних явищ сучасного світу, яке порушує основні права людини і створює загрозу для безпеки, здоров'я, гідності та інших основних свобод особистості. У останні десятиліття насильство в родині, виявляючи різноманітні форми, набуло таких масштабів, що стало реальною загрозою як для безпеки індивідуумів, так і для суспільства в цілому. Проблема домашнього насильства стосовно жінок вже давно вийшла за межі окремих країн, охоплюючи різноманітні соціально-економічні, культурні, расові та класові аспекти, оскільки має суттєвий негативний вплив на здоров'я і добробут жінок у всьому світі.

Соціологічні дослідження, проведені в різних країнах, підтверджують, що ця проблема торкається абсолютно всіх держав, при цьому деякі з них активно займаються її подоланням, розробляючи ефективні стратегії для боротьби з насильством. Опитування, що проводилися Європейською комісією ООН у період з 2009 по 2019 рр. серед жертв насильства, показують, що понад третина жінок (35%) на глобальному рівні стикалася з насильством хоча б один раз у житті. У низці країн показники насильства з боку чоловіків або партнерів сягають 70%, а вбивства жінок, скоєні близькими людьми, становлять 58% від загальної кількості вбивств. Результати досліджень підтверджують, що більшість таких вбивств скоюють чоловіки або партнери (як поточні, так і колишні) або родичі жертв.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, у 2020 р. до органів, відповідальних за заходи з протидії домашньому насильству, звернулося 211 362 осіб. З них 180 921 звернення надійшло від жінок, а 27 676 – від чоловіків. Після початку повномасштабної війни росії проти

України, з лютого 2022 р., спостерігається зниження зафіксованих фактів домашнього насильства та кількості звернень до поліції на 52%. Проте варто враховувати, що внаслідок війни значно зменшилась чисельність населення країни, зокрема через міграцію жінок, які виїхали за кордон.

За даними Національної поліції України, у 2023 р. було зафіксовано 291428 звернень щодо домашнього насильства, що на 47 047 більше, ніж у 2022 р. Згідно з інформацією Програми розвитку ООН (ПРООН), щорічно в Україні від домашнього насильства гине 600 жінок, а близько 2 мільйонів осіб страждають від фізичного насильства в родині, з яких понад 80% потерпають від насильства з боку чоловіків. Прогнози Аналітичного центру Міністерства внутрішніх справ України на 2024 рік вказують на можливе зростання кількості правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, на 21% за адміністративними та на 30% за кримінальними статтями. Особливо важливо зазначити, що пандемія COVID-19 та війна значно посилили прояви сімейного насильства, перетворивши його на ще більш загрозливу та руйнівну проблему.

У сучасній українській науковій літературі проблему домашнього насильства досліджують фахівці в різних галузях: права (А. Гріщенко, Я. Горбунова, Н. Ліщук, О. Євдокимова, В. Медведська, К. Довгунь та ін.), соціальної педагогіки та соціальної роботи (Г. Скіпальська, Ю. Белікова, Т. Лях, Т. Спіріна, Н. Клішевич, М. Маєрчик, О. Плахотник, В. Нестерчук та ін.), медицини (Перцева Т., Огоренко В., Кожина Г., Зеленська К., Носов С. та ін.), психології (О. Бондаренко, Л. Шимко, Р. Ткач, О. Файдюк, А. Шиделко та ін.). Проте, в наукових дослідженнях недостатньо уваги приділено специфіці психологічної підтримки жінок, які зазнали насильства з боку чоловіків, що мають ознаки психопатичної поведінки. Окрім того, відсутні спеціалізовані програми, що передбачають підтримку жінок у юнганському підході. Вважаємо, що вивчення цієї специфіки має важливе значення для розробки

ефективних методів підтримки, що сприятимуть збереженню психічного здоров'я жінок і стабільності сімейних відносин в цілому.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити міжгалузеві засади допомоги та захисту жінок від сімейного насильства, а також виявити форми й методи психологічної допомоги жінкам, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки.

Завдання роботи:

1. На основі аналізу психологічної літератури виявити правові, соціальні та психологічні аспекти допомоги і захисту жінок від сімейного насильства.

2. Вивчити та скласти узагальнені психологічні портрети жінок, які страждають від сімейного насильства, та чоловіків з ознаками психопатичної поведінки.

3. Описати методіку дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства.

4. Емпірично дослідити та проаналізувати чинники, що зумовлюють сімейне насильство над жінками.

5. Розробити та апробувати програму психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу.

Об'єкт дослідження: сімейне насильство над жінками.

Предмет дослідження: психологічна допомога жінкам, які постраждали від сімейного насильства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань було використано низку теоретичних і емпіричних методів: аналіз та синтез наукової літератури, узагальнення й порівняння міжгалузевих підходів та позицій науковців, структурування отриманої інформації, а також спостереження, анкетування, консультативна бесіда, психодіагностичні

методики, а саме: контент-аналіз ранніх спогадів, проєктивний малюнок «Соціальний атом», опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) та чек-лист Р. Хаєра.

Наукова новизна одержаних результатів:

- подальшого розвитку дістали теоретичні уявлення про застосування методів аналітичної психології з метою допомоги жінкам, які постраждали від насильства чоловіків з ознаками психопатичної поведінки;
- підтверджено доцільність і ефективність використання програми психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу.

Теоретична значущість дослідження:

- вивчена та проаналізована наукова література з проблеми дослідження;
- визначено перспективи дослідження ефективності використання методів аналітичної психології з метою допомоги людям, які зазнали насильство в сім'ї;
- результати теоретичного дослідження представлено в наукових тезах в співавторстві з науковим керівником. (Ільченко Н. О., Ткач Р. М. Особливості психологічної допомоги жінкам, що перебувають у шлюбі з чоловіком з психопатичною поведінкою. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*. 2024/12).

Практичне значення дослідження: 1) розроблено та проведено майстер-клас «Як розпізнати психопата на початку стосунків і вчасно втекти» під час виробничої переддипломної практики в Київському юнгіанському інституті; 2) запропоновано програму психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (84 найменувань) та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 106 сторінки, основний обсяг – 80 сторінок. Робота містить 6 таблиць, 3 рисунка, 6 додатків (на 15 сторінках).

РОЗДІЛ 1

МІЖГАЛУЗЕВІ ЗАСАДИ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ ЖІНОК ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Правові та соціальні аспекти допомоги та захисту жінок від сімейного насильства

Сімейне насильство вважається одним із найбільш небезпечних явищ сучасності, що порушує права людини та ставить під загрозу життя, здоров'я, честь, гідність і інші права й свободи. Згідно з дослідженням Всесвітньої організації охорони здоров'я, опублікованим у 2021 році, кожна третя жінка у світі зазнавала фізичного або сексуального насильства з боку близьких партнерів або незнайомих. Цей показник залишається незмінним протягом останнього десятиліття. Зокрема, кожна четверта жінка у віці 15–24 років стала жертвою насильства з боку інтимного партнера [64]. За інформацією Національної поліції України, у 2023 році було зареєстровано 291428 звернень щодо домашнього насильства, що на 47047 звернень більше, ніж у 2022 році [19]. За даними Програми розвитку ООН (ПРООН) від домашнього насильства щорічно гинуть 600 українських жінок. Загалом же від фізичного домашнього насильства в Україні потерпає близько 2 мільйонів осіб. З них понад 80% – це насильство чоловіків щодо жінок [9]. Прогнози Аналітичного центру Міністерства внутрішніх справ України на 2024 рік свідчать про можливе збільшення адміністративних (до 21%) та кримінальних (до 30%) правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством [8].

Особливо слід підкреслити, що в умовах війни сімейне насильство набуло більш загрозливих форм, а його наслідки стали ще тяжчими. Офіс Генерального прокурора України повідомив про зростання кількості злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Окрім психологічних причин, тригерами для вчинення насильства є [18, 38, 45, 58, 63, 78]:

- Збільшення кількості зброї серед населення, що стало можливим із початком війни. Особи, схильні до насильства, отримали доступ до зброї, що полегшило їм домінування над родичами.

- Страх за життя, невизначеність майбутнього, втрати близьких, житла, матеріальних благ, погіршення економічної та соціальної ситуації, а також психоемоційне навантаження.

- Економічні труднощі, пов'язані з втратою роботи та безробіттям.

- Матеріальна і фізична залежність від кривдника.

- Обмеження у пересуванні та вимушена зміна місця проживання для постраждалих.

- Невідомість щодо можливих джерел допомоги, а також відсутність організацій, які могли б надати підтримку на окупованих територіях.

- Приховування фактів насильства, оскільки постраждалі вважають, що воно «не на часі» (є більш значимі загрози й проблеми), що поліція під час воєнного стану зайнята іншими, більш серйозними справами; відсутність свідків або їх небажання давати свідчення, нібито, щоб не втручатися в справи іншої сім'ї тощо.

Дослідники в галузі права вказують, що в Україні протягом останніх двадцяти років ведеться активна боротьба з домашнім насильством, відзначаючи позитивні результати у формуванні нормативної бази для його попередження і протидії [3, 12, 15, 24, 26]. Зокрема, ухвалено низку законів, серед яких: «Про попередження насильства в сім'ї», «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також зміни до Кримінального кодексу України, спрямовані на реалізацію положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству» [20, 37]. Приєднання України до Стамбульської конвенції в 2011 р. стало важливим кроком у розвитку законодавства, що охоплює всі форми насильства проти жінок, зокрема домашнє насильство, і зосереджує зусилля на трьох основних

аспектах: 1) запобігання насильству проти жінок, 2) захист від таких дій, 3) кримінальна відповідальність за злочини [28].

В юридичній науці як в Україні, так і за кордоном для позначення насильницьких дій у сім'ї використовуються різні терміни: «насильство в сім'ї», «домашнє насильство», «гендерне насильство» та «сімейно-побутове насильство». Наприклад, в законодавствах Боснії та Герцеговини і Польщі вживається термін «домашнє насильство», тоді як у правових системах Австрії, Албанії, Грузії та Болгарії домінує термін «насильство в сім'ї». У Німеччині застосовуються обидва терміни. В українському законодавстві до набрання чинності Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» використовувався термін «насильство в сім'ї», який був змінений на «домашнє насильство», проте ці терміни описують однакові дії кривдника [37]. А. Грищенко зазначає, що до 2017 р. у наукових дослідженнях «доволі рельєфно простежується застосування словосполучення «сімейне насильство» і тільки з початком розробки проєкту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у науковому обігу активно популяризується словосполучення двох лексем – «домашнє насильство». У термінологічно-правовій системі координат поняття «сімейне насильство» та «домашнє насильство», попри свою певну автономність, проявляється у взаємозв'язку та реалізується у невід'ємній єдності» [14, с. 69]. Основна суть обох визначень співпадає, оскільки обидва описують умисні дії або бездіяльність між нинішніми та колишніми членами сім'ї, що мають на меті заподіяння шкоди фізичному та психічному здоров'ю постраждалої особи.

Часте вживання термінів «домашнє насильство» та «сімейне насильство» призвело до їх перетворення на своєрідне кліше, до яких нещодавно додалося ще одне – «домашній аб'юз». С. Родін вважає, що поняття «домашнє насильство» і «аб'юз» є тотожними і пропонує закріпити це на законодавчому рівні, додавши слово «аб'юз» до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» як у назві, так і в визначенні цього поняття в статті 1 [44, с. 148]. У контексті нашого дослідження всі

наведені поняття («сімейне насильство», «домашнє насильство», «домашній аб'юз») розглядатимемо як синонімічні.

Далі визначимо ознаки, види, форми та причини сімейного насильства щодо жінок у правовому полі [5, 13, 31, 37]:

- **Ознаки.** *Протиправність* – насильницьке діяння / дія / бездіяльність чи погроза його вчинення посягає на права та свободи особи. *Умисел* – дії вчиняються свідомо. *Шкода* – заподіяння фізичних, моральних, психологічних або матеріальних страждань постраждалій особі. *Стосунки* – кривдник і постраждала пов'язані особливими відносинами, наприклад, як члени сім'ї чи колишнє подружжя. *Влада* – кривдник домінує або контролює постраждалу, яка не має можливостей для самозахисту. *Циклічність* – регулярність і повторюваність насильницьких дій, це не одноразова дія, «це – процес, який складається із циклів насильства, які тримаються на продовженні стосунків потерпілої і кривдника; якщо насильство виявилось у сім'ї хоч один раз, воно обов'язково повториться; таке насильство завжди відбувається впродовж тривалого проміжку часу й має тенденцію до зростання» [10, 32];

- **Види** (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне насильство). Згідно з правознавцями, психологічне насильство є найпоширенішим проявом домашнього насильства, з яким зустрічається жінка, та є підґрунтям для вчинення інших видів насильства – фізичного, економічного та сексуального [33, 50]

- **Форми** (соціальна ізоляція; залякування; виснаження; емоційні та економічні зловживання; шантаж; зловживання «правами» чоловіка тощо) [62, 78].

- **Причини.** *Історичні* – виникли з історичної свідомості народу. *Теологічні* – коріння домашнього насильства в домінуванні положень основних релігій про підлегле становище жінки. *Сучасні* – наявність факторів, що ведуть до насильницької поведінки, включаючи психологічні, біологічні, соціальні та інші теорії.

На завершення розгляду правових аспектів допомоги та захисту жінок від сімейного насильства, зазначимо, що існують судові та несудові механізми, які можуть використовувати жінки, що постраждали від домашнього насильства, для захисту своїх прав. *Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»* [42] передбачає чотири форми домашнього насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. Важливо, що за вчинення фізичного, психологічного та економічного насильства кривдник може бути притягнутий до адміністративної або кримінальної відповідальності, тоді як за сексуальне насильство – виключно до кримінальної. *«Несудовий механізм захисту жінок від домашнього насильства»* включає можливість жінок, що постраждали, вжити заходів для свого захисту. До стадій цього механізму відносяться: 1) звернення постраждалої до уповноважених суб'єктів; 2) розгляд звернення; 3) прийняття рішення щодо заходів захисту; 4) оскарження рішення про відмову у вжитті заходів захисту в адміністративному або судовому порядку.

На сьогодні в теорії та практиці *соціальної роботи* з людьми, які постраждали від сімейного насильства, сформувалося кілька наукових підходів, що дозволяють зрозуміти причини та механізми насильства, а саме: соціально-психологічний, психотерапевтичний, соціокультурний та багатофакторний підходи [22, 27, 41, 42]. *Соціально-психологічний підхід* (розглядає насильство як результат соціалізації, обумовленої відтворенням дітьми деструктивної моделі батьківської сім'ї та негативного життєвого досвіду в їх власних сім'ях). Згідно з цим підходом, насильство є наслідком повторення та відтворення невдалих та шкідливих моделей поведінки, закріплених у процесі виховання. Він звертає увагу на фактори раннього впливу батьківської сім'ї, які формують майбутнє ставлення особистості до соціальних норм і цінностей. *Психотерапевтичний підхід* (вважає насильство наслідком порушення функціонування сім'ї як системи, заплутаності ролей у родині та не вирішених проблем внутрисімейних відносин). Цей підхід акцентує на психологічних аспектах насильства, зокрема, на психічному

здоров'ї учасників сімейних відносин і зважає на те, як нерозв'язані конфлікти і стреси можуть призвести до емоційного та фізичного насильства. *Соціокультурний підхід* (враховує соціально-економічну ситуацію в суспільстві, аналізує стратегії чоловіків щодо ствердження свого перевершення та економічної і психологічної залежності жінок, а також те, як ці фактори впливають на внутрісімейні відносини). Цей підхід підкреслює важливість соціального контексту і культурних норм у виникненні та підтримці насильства, акцентуючи на нерівності між статями та взаємодії соціальних, економічних та культурних факторів. *Багатофакторний підхід* вітчизняної та зарубіжної теорії та практики соціальної роботи. Цей підхід дозволяє виділити найбільш виражені закономірності, що характеризують природу насильства. До них відносяться [40, 43, 60]:

- насильницькі дії найчастіше здійснюються щодо жінок і дітей;
- найбільш поширеними видами насильства є психічне та фізичне насильство;
- насильниками часто стають рідні та близькі люди;
- насильство має властивість повторюватися, у деяких сім'ях воно набуває циклічного характеру і є цілком передбачуваним;
- жертви насильства часто уникають звернення до правоохоронних органів і шукають допомоги у друзів чи соціальних установах;
- рівень освіти та етнічна належність не впливають на частоту і характер насильства;
- насильство частіше зустрічається в сім'ях, де подружжя зберігає шлюб «ради дітей».

Також важливо відзначити, що багатофакторний підхід підкреслює необхідність інтеграції різних методів для ефективної підтримки жертв насильства. Врахування не лише психологічних та соціальних аспектів, а й юридичних, економічних, а також культурних і духовних чинників допомагає створити цілісну стратегію інтервенції, яка відповідає різноманітним потребам постраждалих осіб. Ці підходи взаємодоповнюються, а не взаємовиключають,

що дозволяє більш комплексно підходити до розв'язання проблеми сімейного насильства в сучасному суспільстві.

Основні засади соціальної підтримки жінок, які постраждали від домашнього насильства, є важливим аспектом забезпечення їхньої безпеки, відновлення психоемоційного стану та інтеграції в суспільство. На глобальному рівні створено різноманітні інституції, які сприяють вирішенню проблеми насильства в сім'ї, проте методи та форми їх реалізації можуть суттєво відрізнятися в залежності від країни. Незважаючи на ці варіації, три основні принципи залишаються незмінними і становлять фундамент для всіх програм, розроблених для підтримки жертв насильства в сім'ї. Ці принципи включають [30, 67]:

- безпеку постраждалим (пріоритетом є створення умов, що забезпечують фізичну та психологічну безпеку жінок);
- невідворотність відповідальності (забезпечення того, щоб особи, які вчиняють насильство, зазнали відповідних санкцій);
- реабілітацію постраждалих, яка супроводжується обов'язковою корекцією поведінки кривдника.

Одним з основних пріоритетів соціальної допомоги є забезпечення *безпеки і захисту* жінок, що постраждали від насильства в сім'ї. Це передбачає організацію безпечних укриттів, таких як притулки (шелтерів) або кризові центри, де жінки можуть отримати тимчасове житло і необхідну підтримку. Серед інших закладів, де постраждалі жінки можуть отримати допомогу є: центри соціальних служб, центри денного перебування, мобільні бригади, кол-центри із питань запобігання та протидії домашньому насильству, групи взаємопідтримки та самопомоги тощо.

Основні аспекти, що стосуються безпеки, включають: *конфіденційність* даних про місцезнаходження жінок і їхнє перебування у програмах підтримки; *припинення насильства* та відповідальність кривдника, а також надання юридичної допомоги для отримання охоронних приписів, які забороняють кривднику наближатися до постраждалої особи; *поєднання зусиль*

правоохоронних органів, медичної, соціальної та судової системи навколо безпеки постраждалих; *спрямування програм* як для допомоги постраждалим, так і для корекції поведінки осіб, які вчинюють насильство в сім'ї тощо.

Окрім зазначених принципів, важливо також врахувати інші засади соціальної допомоги жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї:

- *Інформаційна підтримка, освіта та просвітницька діяльність.* Надання жінкам необхідної інформації про їхні права, ресурси та послуги, доступні для підтримки. Освітні програми, що підвищують обізнаність про домашнє насильство, допомагають жінкам краще розуміти свою ситуацію і можливості захисту.

- *Соціально-економічна та правова підтримка.* Сприяння жінкам у здобутті нових навичок та працевлаштуванні, що дозволяє їм стати економічно незалежними. Юридичні консультації та підтримка в правових процесах також є важливими для відновлення справедливості та захисту прав жінок.

- *Медична та психологічна допомога.* Доступ до медичних послуг для лікування фізичних та психологічних травм є критично важливим. Психологічна допомога, зокрема терапія, сприяє відновленню жінок, дозволяючи їм справлятися з травмами і знаходити нові ресурси для відновлення.

Ці принципи та засади соціальної підтримки забезпечують комплексний підхід до допомоги жінкам, які пережили домашнє насильство, сприяючи їхньому відновленню, соціалізації та поверненню до повноцінного життя.

Вище відзначалося, що домашнє насильство часто проявляється в прихованій формі. Не лише кривдник, а й жертва нерідко намагаються приховати ситуацію через почуття сорому, страх, відчуття безпорадності або неможливості змінити щось на краще, а іноді – через недостатнє усвідомлення серйозності проблеми. Тому виявлення випадків домашнього насильства, а також причин його виникнення і формування активної стратегії змін – є складним і важливим завданням для фахівців із соціальної роботи. Це потребує високої кваліфікації, здатності встановлювати контакт, створювати атмосферу

безпеки та довіри. Ключовим завданням, яке часто виникає в таких ситуаціях, є діагностика ситуації насильства.

Крім того, соціальним працівникам у контексті домашнього насильства необхідно виконувати низку завдань, зокрема: просвітницьку та навчальну роботу, діагностику, терапевтичну допомогу, консультації, організаційні та адміністративні функції. Серед *стратегічних завдань фахівця із соціальної роботи*, на думку Г. Скіпальської, можна виокремити кілька основних напрямів [49]:

По-перше, це подолання неусвідомлених захисних механізмів жінок, які постраждали від домашнього насильства, зокрема механізмів заперечення, що блокують усвідомлення проблеми. Для цього важливо створити безпечну атмосферу, підвищити рівень самооцінки жінки, щоб вона могла знову пережити заблоковані у підсвідомості важкі емоції.

По-друге, завданням є формування системи підтримки для жінки, що постраждала від насильства, яка може включати соціального працівника, психотерапевта, друзів, родичів, а також заняття та улюблених тварин, що надають емоційну підтримку.

По-третє, необхідно розробити систему підтримки в кризових ситуаціях – скласти список телефонів кризових служб, спеціалістів і людей, до яких можна звернутися у разі виникнення труднощів, втрати впевненості, страху чи розгубленості.

Важливим, хоча й додатковим завданням фахівця є забезпечення психологічного самозахисту, що дозволяє уникнути маніпуляцій з боку отримувачів послуг і їх родичів, а також допомагає запобігти професійному вигорянню. Ситуації домашнього насильства зазвичай є емоційно насиченими та важкими, тому соціальні працівники, як учасники цих процесів, перебувають у групі ризику. Це ще більше ускладнюється тим, що особистісні якості, притаманні багатьом соціальним працівникам (наприклад, схильність до співзалежності), можуть сприяти виникненню проблем у процесі роботи з постраждалими.

Зазначимо, що в умовах воєнного стану всі структурні підрозділи, які займаються питаннями насильства, активізували свою діяльність з надання послуг, прагнучи належним чином виконувати свої обов'язки та підтримувати постраждалих осіб. Однак, для більш ефективного виконання цих завдань, їм необхідно мати додаткові механізми регулювання своїх повноважень, а також можливість комплексно надавати соціальні послуги постраждалим. Якщо класифікувати різні категорії надавачів соціальних послуг, їх можна поділити на державні структури та неурядові організації [23, 49]. Державні структури є централізованими та здатними мобілізувати інтенсивний вплив на проблему. Такі організації надають широкий спектр соціальних послуг та здійснюють підтримку найбільш вразливих верств населення. Проте, в їхній діяльності якість надання послуг часто поступається кількісним показникам, адже переважає орієнтація на швидке забезпечення результатів роботи. Неурядові організації, що залучаються до діяльності в цій сфері, активно проявили себе під час реагування на виклики, спричинені повномасштабним вторгненням. Громадські та благодійні об'єднання стали важливими осередками соціальної роботи, здатними надавати комплексну допомогу жінкам, які постраждали від домашнього насильства, та забезпечувати їх необхідною соціальною підтримкою. На законодавчому рівні ці організації відносно недавно набули статусу суб'єктів соціальної роботи, що дозволяє їм надавати соціальні послуги як офіційні постачальники таких послуг.

Аналізуючи соціальну підтримку жінок, які постраждали від домашнього насильства, важливо враховувати різноманітні форми соціальної допомоги, що повинні відповідати конкретним запитам і кризовим станам, з якими жінки звертаються до фахівців. Поняття «соціальна підтримка» є досить широким, особливо коли мова йде про роботу з жінками, які пережили насильство в родині або під час війни. Варто брати до уваги як фізичні, так і психічні наслідки пережитих травм. Жінки, що постраждали від насильства, потребують допомоги не лише для запобігання конфліктам та непорозумінням у взаємодії з оточенням, а й для вирішення соціальних та психологічних

проблем, що виникають через пережитий досвід. Крім того, такі жінки можуть потребувати професійної медичної допомоги [21]. Отже, найважливішим аспектом для запобігання подальшим ускладненням для жінок, які зазнали насильства чи перебувають під реальною загрозою насильства, є надання своєчасної допомоги. У цьому контексті необхідно створити умови для соціально-правового захисту жінок, що включають соціальні та правові гарантії для забезпечення та реалізації їхніх прав, а також здійснення комплексу заходів для виконання закріплених соціально-правових норм у цій сфері.

1.2. Психологічна допомога жінкам, які зазнали насильство в сім'ї

Психологічна допомога особистості є одним з ключових напрямків роботи практичного психолога, оскільки сприяє особистісному зростанню, ефективному вирішенню психологічних труднощів, подоланню кризових станів. Вона охоплює широкий спектр терапевтичних, корекційних та консультативних методів, що надаються людині з метою поліпшення її психічного здоров'я та адаптації до життєвих викликів. У процесі психологічної допомоги людина отримує підтримку у вирішенні своїх внутрішніх конфліктів, розвитку навичок ефективного поведінки та встановленні гармонійних відносин з оточенням. Однією з основних задач психологічної допомоги є сприяння розвитку самосвідомості, а також допомога в досягненні внутрішнього балансу і задоволеності життям [61].

Мета психологічної допомоги полягає в відновленні психічного здоров'я, підвищенні адаптивних можливостей особи, її здатності справлятися з різноманітними стресовими ситуаціями та труднощами. Також, вона орієнтована на розвиток внутрішніх ресурсів клієнта, що дозволяють йому краще справлятися з життєвими випробуваннями, приймати виважені рішення та будувати ефективні стратегії взаємодії з навколишнім світом. Важливим аспектом є розширення усвідомлення клієнтом своїх почуттів, думок і

поведінки, що дозволяє йому краще розуміти себе та обирати здорові стратегії для вирішення своїх проблем.

Психологічна допомога має певні **особливості**, що відрізняють її від правової, медичної та соціальної підтримки. Одна з найважливіших характеристик – це уважне ставлення до інтересів клієнта. Психолог не нав'язує йому готових рішень або шаблонних стратегій, а активно сприяє клієнту в процесі самопошуку оптимальних шляхів розв'язання проблем. При цьому важливо, щоб допомога надавалася в умовах конфіденційності та безпечного простору, що дає можливість клієнту відкрито висловлювати свої переживання, сумніви і труднощі. Такий підхід забезпечує клієнту можливість саморозкриття, самопізнання та самовизначення, що є важливою складовою процесу психологічного зцілення. Це дозволяє створити умови для глибокої внутрішньої роботи, яка веде до зміни старих, деструктивних моделей поведінки та формування нових, більш ефективних стратегій функціонування в соціумі. Наприклад, важливою є підтримка в подоланні тривожності, депресії, страху, низької самооцінки, відновленні після пережитих травм, особливо у випадках посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Можна виділити декілька **видів психологічної допомоги** [56]. Перш за все, це *індивідуальна та групова психотерапія*, де фахівець працює безпосередньо з клієнтом або з групою людей, що мають схожі проблеми, і допомагає їм знайти шляхи виходу з кризових ситуацій, поліпшити взаємодію між собою і адаптуватися до нових умов життя. *Психокорекційна робота* спрямована на виправлення деструктивних патернів поведінки, переконань і емоційних реакцій, а також на розвиток нових навичок адаптації до соціального середовища. *Соціально-психологічний тренінг* допомагає розвивати навички ефективної комунікації, подолання стресів, управління емоціями і формування здорових звичок. *Психопрофілактика* включає в себе профілактичні заходи щодо попередження виникнення психологічних проблем, стресів, депресії, розвитку здорових стратегій поведінки та емоційної стабільності. *Психологічна просвіта* є важливою частиною роботи, оскільки

вона сприяє підвищенню обізнаності людей щодо важливості психічного здоров'я та надає знання про методи самопомоги та психічної саморегуляції. *Консультативна робота* передбачає сприяння особистісному зростанню, розвитку емоційного інтелекту та вдосконаленню міжособистісних комунікацій. Психологічне консультування є важливим інструментом, яке дозволяє клієнту отримати необхідну підтримку у вирішенні конкретних проблем, таких як конфлікти в родині, стосунки в роботі, проблеми з самооцінкою. Крім того, важливу роль відіграє кризове втручання, яке спрямоване на надання допомоги в моменти різких психологічних потрясінь, що можуть супроводжувати великі життєві зміни, травми або кризові події. Більшу узагальнено співвідношення окремих видів психологічної допомоги по О. Бондаренко [4] за такими параметрами як проблематика, об'єкт і предмет діяльності, зміст діяльності, методи і психологічні парадигми допомоги, цілі і результати надано у табл. 1.1.

Етапи психологічної допомоги можна розглядати через призму системного підходу, який виділяє три основні етапи надання психологічної допомоги:

1. *Діагностика* психологічних особливостей, проблем та запитів клієнта. На цьому етапі психолог використовує різноманітні методи оцінки, наприклад, тести, бесіди, спостереження, для того, щоб точно визначити потреби людини, її емоційний стан і типові психологічні проблеми, з якими вона звертається. Це дозволяє створити індивідуальний план роботи з клієнтом.

2. *Надання безпосередньої допомоги* через терапевтичні, корекційні та консультативні заходи. Цей етап включає в себе застосування конкретних технік і методик, таких як когнітивно-поведінкова терапія, юнгівський аналіз, арт-терапія, гештальттерапія тощо, спрямованих на розв'язання проблем, що виникли у клієнта.

3. *Оцінка ефективності наданої допомоги*. Після завершення терапевтичного процесу важливо провести оцінку досягнутих результатів. Це дозволяє з'ясувати, наскільки ефективними були застосовані методи, чи

досягнуто поставлених цілей і які зміни відбулися в емоційному та психологічному стані клієнта.

Таблиця 1.1

**Співвідношення видів і форм психологічної допомоги
особистості та співтовариству**

Рівень психологічної допомоги	<i>Психологічне консультування</i>	<i>Позамедична психотерапія (особистісна і соціальна)</i>	<i>Медична психотерапія</i>
Проблематика	Особистісне благополуччя	Особистісне і соціальне здоров'я	Психічне та соматичне здоров'я
Об'єкт і предмет діяльності	Екзистенційні цінності та їх переломлення в життєвих ситуаціях	Особистість та суспільство у проживанні критичних ситуацій	Організм та психіка в конкретних захворюваннях
Зміст діяльності	Емоційна підтримка, ціннісно-смісловне орієнтування, пропрацювання життєвих стратегій	Об'єктивація і рефлексія ситуації, структурування процесів, що збігаються, та створення умов для загоювання психосоціальних травм і конфліктів	Лікування основного та супутнього захворювання, усунення симптомів та причин страждання
Методи і психологічні парадигми допомоги	Консультативна бесіда, групи зустрічей, СПТ, когнітивна і гуманістична психологія	Психотерапевтична бесіда, групи зустрічей, СПТ, групи інтенсивної психотерапії, аутотренінг, гуманістична, глибинна та трансперсональна психологія	Психотерапевтичний сеанс, непряме та пряме навіювання (гіпноз), аутотренінг, групова психотерапія, поведінкова та глибинна психотерапія
Цілі та результати	Поглиблення саморозуміння, прояснення ситуації, змінення соціальної або екзистенційної позиції, виробіток нових психосоціальних вмінь	Емоційне відреагування (зняття стресу), виробіток нових життєвих смислів, загоювання емоційної травми, розв'язання конфліктів, подолання криз	Поліпшення стану, одужання

На кожному з етапів застосовується різноманітний спектр методів, що залежить від завдань і потреб клієнта. Психолог працює не тільки з поточними проблемами, але й допомагає формувати стратегії, які можуть бути корисними в майбутньому для запобігання повторенню кризових ситуацій [43].

Постраждати від насильства – це не лише фізичний або емоційний шок, але й переживання глибокої психологічної травми, що охоплює всі аспекти психічного життя людини. Такі травми характеризуються значною внутрішньою дезінтеграцією, порушенням особистісної цілісності та сприйняття світу. Як показують численні дослідження, жінки, що перебувають у ситуації сімейного насильства, активно використовують різні механізми психологічного захисту, щоб адаптуватися до насильницького середовища і зберегти психічну цілісність. Проте ці механізми захисту, хоч і допомагають зберегти психіку в умовах стресу, одночасно значно ускладнюють сприйняття реальності, що призводить до труднощів у зміні ситуації. Вони можуть стати перешкодою на шляху до одужання та соціальної адаптації постраждалих, а також змінюють їхню особистість [41].

Психологічні наслідки сімейного насильства мають різноманітні форми. Однією з найбільш помітних є емоційна холодність та відчуття нездатності будувати справжні чуттєві стосунки. Це виникає через постійний страх і зневіру в любові та довірі до інших людей. Такі жінки часто виявляють тенденцію до підтримання «комплексу жертви», що проявляється в безпорадності, відмові від відповідальності за своє життя та своє майбутнє, а також у зниженій самооцінці. Відчуття роз'єднаності з оточенням, соціальна ізоляція і відсутність віри у власні сили – це звичні риси такого стану.

Водночас постраждалі від домашнього насильства можуть мати парадоксальні почуття, зокрема, бажання бути коханими та прийнятими своїм кривдником, яке часто поєднується з великими побоюваннями втратити об'єкт залежності. У цьому випадку може виникнути так званий «стокгольмський синдром», коли постраждала особа формує надмірну відданість своєму кривднику, що є наслідком незрілих психологічних захисних механізмів, таких

як регресія. Вона може переживати втрату здатності до самостійного прийняття рішень, її когнітивні здібності можуть знижуватися, а воля – ослаблюватися.

Наслідки домашнього насильства можна поділити на короткострокові і довгострокові. *Короткострокові наслідки* як прояви емоційних реакцій, що виникають невдовзі після насильницьких інцидентів включають [81]:

- Постійне відчуття тривоги і занепокоєння, яке може спричиняти порушення сну (інсомнія), втрату апетиту або, навпаки, переїдання.

- Тенденції до агресивної поведінки: вибухи гніву, прояви злості, які з часом можуть змінюватися соромом, почуттям вини або страхом перед новими акціями насильства.

- Відчуття безпорадності, яке сприяє зниженню здатності жінки реагувати на ситуацію адекватно, що в свою чергу може викликати збільшення емоційної ізоляції від оточуючих.

- Фізіологічні прояви: зниження апетиту, порушення сну, фізичні болі, проблеми зі шлунково-кишковим трактом. Зазначені симптоми є типово реактивними і виникають у відповідь на стресову ситуацію.

Довгострокові наслідки як тривале перебування в умовах насильства має значно глибші наслідки, які можуть серйозно вплинути на загальне ставлення жінки до життя і до світу в цілому:

- Жінки можуть почати сприймати навколишній світ як ворожий та небезпечний, відчувати загрозу навіть в неагресивних ситуаціях.

- Формується втрата довіри не лише до інших людей, але й до себе. Невпевненість у своїх силах, самознецінення, відчуття нездатності до глибоких почуттів і взаємодії з іншими людьми стають звичними.

- Відсутність емоційної відкритості призводить до ізоляції, зниження здатності до емпатії та створення відчуття безпорадності.

- У жінок можуть розвиватися психосоматичні розлади (хронічні болі, проблеми з шлунком, головні болі) як результат довготривалого стресу.

- Залежність від психоактивних речовин може стати спробою уникнути емоційного болю та відновити контроль над власним життям.

- Вірогідність формування особистісних розладів, що формуються внаслідок повторного насильства. Це можуть бути зміни в характері, невміння встановлювати здорові стосунки, складнощі з прийняттям рішень та інші проблеми, які впливають на здатність жінки функціонувати в суспільстві.

Отже, психологічна допомога жінкам, які постраждали від сімейного насильства, має специфічні аспекти, пов'язані з травмами, емоційними та психологічними наслідками насильства. Тому важливо не тільки виявити насильство, а й забезпечити жінкам підтримку, спрямовану на відновлення їхньої психологічної рівноваги, повернення довіри до себе і оточення, а також допомогти їм впоратися з наслідками пережитих травм.

Така допомога повинна бути комплексною, індивідуальною, чутливою та орієнтованою на відновлення психічного здоров'я, підтримку жінки в її процесі самопізнання та розвитку. Психологи визначають такі **основні положення психологічної допомоги жінкам, що зазнали насильство в сім'ї**:

- *Безпека та конфіденційність.* Психологічна допомога повинна бути надана в умовах безпеки і конфіденційності, щоб жінка почувалася захищеною та могла відкрито говорити про свої переживання. Створення безпечного середовища є критично важливим для того, щоб жінка змогла подолати страх, сором і почуття безпорадності, які часто супроводжують жертву насильства. Психолог повинен чітко дотримуватися стандартів конфіденційності та не розголошувати особисту інформацію без дозволу клієнтки.

- *Емпатія та безоцінне прийняття.* Психолог має проявляти емпатію, уважно слухати та підтримувати жінку без осуду, враховуючи її переживання та почуття. Беззастережне прийняття її переживань є необхідною умовою для встановлення довірливих відносин. Це дозволяє жінці знову відчувати себе людиною з правом на гідність і повагу, що дуже важливо після пережитих травм.

- *Визначення ступеня травматизації.* Оцінка ступеня травматизації постраждалої від насильства жінки є важливим кроком у наданні психологічної допомоги. Психолог має виявити, чи є у жінки ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривоги, панічних атак або інших психологічних наслідків насильства. Важливо також з'ясувати, чи є у жінки фізичні чи психосоматичні симптоми, які можуть свідчити про тривале емоційне насилля або психологічне пригнічення.

- *Діагностика та індивідуальний підхід.* Кожна жінка є індивідуальною, і її досвід насильства та реакції на нього можуть сильно відрізнятися. Тому психологічна допомога має базуватися на індивідуальному підході, де вивчаються не тільки симптоми, але й контекст її життя, умови та мотивація до змін. Важливо розуміти особливості особистості жінки, її психологічний стан і можливості для відновлення.

- *Підтримка на етапах кризи.* Насильство в родині є сильною травмою, що часто викликає кризові ситуації. Психолог має активно допомагати жінці на кожному етапі цього процесу – від визнання фактів насильства до пошуку шляхів виходу з кризи. Під час кризового втручання психолог використовує методи, спрямовані на мінімізацію емоційних і фізичних наслідків насильства, зниження рівня стресу та тривожності, а також на підвищення внутрішньої стійкості клієнтки.

- *Відновлення самооцінки та відчуття гідності.* Одним із найбільших наслідків домашнього насильства є руйнування самооцінки жінки. Зазвичай жертви насильства відчують себе недостойними, неналежними або навіть винними в ситуації насильства. Психолог має допомогти відновити самооцінку, розвинути впевненість у собі та набути почуття власної гідності. Це включає допомогу у зміні переконань про себе та свою роль у стосунках.

- *Навчання здоровим механізмам подолання стресу.* Жінки, постраждалі від насильства, часто не мають ефективних стратегій подолання стресу або негативних емоцій. Психолог може навчити жінку новим методам боротьби з тривогою, стресом та депресією, таким як техніки релаксації, дихальні вправи,

методи когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), розвиток критичного мислення та ефективних стратегій вирішення проблем.

- *Психологічна підтримка у процесі прийняття рішень.* Жінки, які постраждали від насильства, часто мають труднощі з прийняттям рішень, особливо коли йдеться про розірвання стосунків або звернення до правоохоронних органів. Психологічна допомога в цьому контексті включає підтримку жінки в оцінці можливих варіантів і допомогу в прийнятті рішень, які найбільше відповідають її інтересам і забезпечують її безпеку та добробут.

- *Підтримка в побудові здорових стосунків.* Після пережитого насильства жінка може мати труднощі в установленні здорових стосунків з іншими людьми. Психологічна допомога включає навчання жінки будувати нові стосунки на основі взаємної поваги, довіри та комунікації. Це може бути особливо важливим для жінок, які мають дітей, оскільки здорові стосунки можуть стати прикладом для майбутнього покоління.

- *Підтримка в реінтеграції в соціум.* Відновлення після насильства включає не лише психологічну підтримку, а й допомогу в реінтеграції жінки в суспільство, особливо в разі, коли вона вирішує покинути насильницьке середовище. Це може включати допомогу в пошуку роботи, відновленні соціальних зв'язків, навчанні нових навичок, юридичну та фінансову підтримку.

- *Психоедукація та інформування.* Важливим етапом психологічної допомоги є надання інформації жінці про насильство, його форми, наслідки, а також про доступні ресурси підтримки. Психоедукація допомагає знизити рівень страху та невідомості, розвіяти міфи та стереотипи, які часто обтяжують жінку і заважають їй звертатися за допомогою.

- *Сприяння соціально-правовому захисту.* Окремим важливим напрямом є допомога жінці в захисті її прав. Психолог може порадити, куди звертатися за юридичною допомогою, які кроки потрібно зробити для отримання охорони та правового захисту, а також допомогти зрозуміти її права в рамках соціальних і правових систем.

- *Продовження підтримки після завершення основної допомоги.* Після основного етапу психологічної допомоги може бути корисною тривала підтримка, навіть після того, як основні проблеми будуть вирішені. Це може включати періодичні консультації, групову терапію або інші форми підтримки, які сприяють закріпленню досягнутих результатів та запобігають рецидивам насильства.

Психологічна допомога є складним і багатограним процесом, що вимагає від фахівця високої кваліфікації, гнучкості у виборі методів та індивідуального підходу до кожного клієнта. В результаті аналізу спеціальної літератури було складено декілька узагальнених психологічних профілів жінок, які зазнають насильства в сім'ї. Ці профілі допомагають краще розуміти потреби постраждалих і виявляти специфічні стратегії для психологічної допомоги в різних ситуаціях. Психологічні портрети жінок, які пережили насильство, можуть бути різними, залежно від характеру насильства, соціального контексту та індивідуальних рис особистості [53]:

1. *Жінка з низькою самооцінкою та почуттям безпорадності.* Цей тип жінок характеризується низьким рівнем самооцінки, відчуттям, що вони недостойні любові чи поваги. Вони часто переконані, що є причиною насильства в родині, або що не заслуговують на краще. Така жінка, як правило, має занижену самоцінність і може залишатися в насильницьких стосунках через страх перед самотністю чи невпевненість у здатності побудувати нові стосунки. Вона може не вірити в можливість змін, боячись осуду чи відторгнення з боку оточуючих.

2. *Жінка, яка пережила емоційне та психологічне насильство.* Цей профіль зазвичай відображає жінок, які стали жертвами емоційного насильства, включаючи приниження, маніпуляції, погрози чи контроль. Вони можуть мати проблеми з вираженням власних почуттів, страхом втратити контроль над собою та своїм життям. Зазвичай такі жінки зберігають враження «нормальності» відносин, навіть коли ці відносини завдають їм глибоких

психологічних травм. Вони можуть вірити, що це «норма» у стосунках або що вони мають змінитися, щоб виправдати вимоги партнера.

3. *Жінка з вираженими симптомами посттравматичного стресового розладу (ПТСР).* Цей тип включає жінок, які пережили неодноразове насильство, що спричинило серйозні психологічні наслідки, такі як тривожність, флешбеки, депресивні розлади, соціальна ізоляція. Жінки з ПТСР можуть переживати сильну реакцію на нагадування про насильство, часто відчують себе безпорадними, безнадійними і відчують інтенсивне емоційне перенавантаження, яке може призвести до фізичних симптомів.

4. *Жінка, що страждає від депресії та апатії.* Жінки, які пережили насильство, можуть страждати від депресивних симптомів – відчуття апатії, безнадії, втрати інтересу до життя, самоізоляції. Вони можуть не мати мотивації змінювати своє становище або шукати допомогу, вважаючи, що нічого вже не можна змінити. Така жінка часто втрачає енергію та ентузіазм щодо майбутнього, переконуючись, що ситуація ніколи не зміниться.

5. *Жінка, що перебуває в ситуації кризового насильства або в небезпеці.* Цей профіль включає жінок, які безпосередньо переживають або знаходяться на межі чергового етапу насильства. Вони часто відчують паніку, безпорадність і не знають, до кого звернутися за допомогою. У таких випадках психолог може надавати екстрену допомогу, а також визначити кроки щодо забезпечення фізичної та емоційної безпеки жінки.

6. *Жінка, яка стикається з проблемою посттравматичного синдрому в контексті війни.* Війна та її вплив на особистість значно ускладнюють ситуацію для жінок, які пережили домашнє насильство. Вони можуть поєднувати травматичні переживання від насильства вдома з пережитим шоком від війни, що створює подвійну навантаженість для психіки. Такі жінки часто мають постійне відчуття тривоги, стресу і втрати орієнтації в житті.

Окремі стратегії та методи психологічної допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства, залежно від їх типу наведені у табл. 1.2.

Типові психологічні профілі та стратегії й методи психологічної допомоги жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї

Психологічний профіль жінки	Методи допомоги
<i>Жінка з низькою самооцінкою та почуттям безпорадності</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Психотерапевтичні методи, спрямовані на відновлення самооцінки. - Психоедукація щодо деструктивних переконань і механізмів захисту. - Когнітивно-поведінкова терапія для роботи з переконаннями та емоціями. - Розвиток навичок самоідентифікації і встановлення особистих кордонів.
<i>Жінка, яка пережила емоційне та психологічне насильство</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Психотерапія для виведення жінки з токсичних патернів взаємодії. - Робота з прийняттям власної цінності та встановлення здорових кордонів. - Техніки підтримки, які допомагають жінці розпізнавати маніпуляції та відновити впевненість у своїх емоціях. - Розвиток навичок самостійного прийняття рішень.
<i>Жінка з вираженими симптомами посттравматичного стресового розладу (ПТСР).</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Робота з ПТСР через методи когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), юнганського аналізу, арт-терапії тощо. - Техніки релаксації, майндфулнес і психотерапевтичні практики, що знижують рівень тривожності та стресу. - Терапія травм, що включає безпечне відновлення та інтеграцію травматичного досвіду. - Використання групових методів для підтримки відновлення соціальних зв'язків та допомоги через колективну підтримку.
<i>Жінка, що страждає від депресії та апатії</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Психотерапевтична робота з депресією через когнітивно-поведінкову терапію, юнганського аналізу, арт-терапії тощо. - Розвиток навичок самозахисту, техніки емоційного регулювання. - Створення плану малих змін для поступового відновлення активності та зацікавленості у житті. - Підтримка в пошуку джерел радості та відновлення контакту з зовнішнім світом.
<i>Жінка, що перебуває в ситуації кризового насильства або в небезпеці.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Кризове втручання та екстрена психологічна підтримка. - Психологічні консультації, спрямовані на зниження рівня тривожності та стресу. - Розробка плану безпеки, включаючи контактні телефони кризових служб, підтримку родини та друзів. - Психологічні консультації для допомоги у виборі безпечного шляху виходу зі ситуації насильства.
<i>Жінка, яка стикається з проблемою посттравматичного синдрому в контексті війни.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Робота з ПТСР, розробка індивідуальних планів реабілітації. - Психотерапія через групи підтримки для жінок, що пережили і насильство, і травму війни. - Навчання методам саморегуляції та психоедукація щодо можливих реакцій на стрес та травму. - Техніки майндфулнес і медитації для зниження стресу та поліпшення психологічного самопочуття.

Розуміння психологічних профілів жінок, які зазнали насильства в сім'ї, дозволяє спеціалістам з психології більш ефективно підходити до надання допомоги і забезпечити індивідуальний підхід до кожного клієнта. Важливо пам'ятати, що кожна жінка – це унікальна особистість, і кожен випадок вимагає уважного аналізу та гнучкої стратегії роботи. Психологічна підтримка повинна бути спрямована на відновлення внутрішнього ресурсу, впевненості, соціалізації та поверненню до повноцінного життя.

Отже, психологічна допомога жінкам, постраждалим від сімейного насильства, є важливим елементом відновлення їхнього психічного здоров'я, відновлення довіри до себе та інших людей, а також повернення до нормального функціонування в суспільстві. Це складний та тривалий процес, що вимагає глибоких знань, емоційної стійкості і високої кваліфікації від психологів, які працюють з цією категорією клієнтів.

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу теоретичної літератури ознайомлено з міжгалузевими засадами допомоги та захисту жінок від сімейного насильства, зокрема виокремлено правові, соціальні та психологічні аспекти. Зазначено, що сімейне насильство є однією з найсерйозніших суспільних проблем сьогодення, оскільки воно грубо порушує основні права людини та створює загрозу для життя, фізичного і психічного здоров'я, а також для честі, гідності та інших особистих прав і свобод.

Розглянуто ознаки, види, форми та причини сімейного насильства щодо жінок у правовому полі. Так, наприклад, до ознак сімейного насильства правознавці відносять: протиправність як посягання на права та свободи особи, умисел як свідомі насильницькі дії, шкоду як заподіяння фізичних, моральних, психологічних або матеріальних страждань постраждалій особі тощо. Акцентовано увагу, що в умовах війни сімейне насильство набуло більш загрозливих форм, а його наслідки стали тяжчими. Вказано, що тригерами для вчинення насильства під час війни є: збільшення кількості зброї серед

населення та можливість його використання особами, схильними до насильства; страх за життя, невизначеність майбутнього, втрати близьких, житла, матеріальних благ, погіршення економічної та соціальної ситуації, а також психоемоційне навантаження; обмеження у пересуванні та вимушена зміна місця проживання для постраждалих тощо.

2. Ознайомлено з основними положеннями соціальної допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства. Описано причини та механізми насильства в сім'ї з позиції соціально-психологічного, психотерапевтичного, соціокультурного та багатофакторного підходів. Так, наприклад, прихильники соціально-психологічного підходу розглядають насильство як результат соціалізації, обумовленої відтворенням дітьми деструктивної моделі батьківської сім'ї та негативного життєвого досвіду в їх власних сім'ях; представники *психотерапевтичного підходу* вважають насильство наслідком порушення функціонування сім'ї як системи, заплутаності ролей у родині та не вирішених проблем внутрисімейних відносин; а прибічники соціокультурного підходу підкреслюють важливість соціального контексту і культурних норм у виникненні та підтримці насильства, акцентуючи на нерівності між статями та взаємодії соціальних, економічних та культурних факторів. Виокремлено три базові принципи програм, розроблених для підтримки жінок, які зазнали насильства в сім'ї: фізична та психологічна безпека постраждалим; невідворотність відповідальності кривдника; реабілітацію постраждалих, яка передбачає обов'язковою корекцією поведінки кривдника. Вказано, що безпека і захист є основним пріоритетом соціальної допомоги, та позначено її складові. Зокрема, конфіденційність даних про місцезнаходження жінок і їхнє перебування у програмах підтримки.

3. Проаналізовано зміст і рівні психологічної допомоги особистості: консультивання, психокорекція, психотерапія, тренінг тощо. Описано спільні та відмінні ознаки психологічної допомоги та інших форм підтримки (правової, медичної та соціальної). Наголошено, що психолог не нав'язує постраждалим готових рішень або шаблонних стратегій, а активно сприяє їм в

процесі самопошуку оптимальних шляхів розв'язання проблем. Страждання від насильства розглянуто як психологічну травму, котра охоплює всі аспекти психічного життя людини та має руйнівні наслідки: внутрішню дезінтеграцію, порушення особистісної цілісності та сприйняття світу. Визначено основні положення психологічної допомоги жінкам, що зазнали насильства в сім'ї. Зокрема, оцінка ступеня травматизації постраждалої жінки від насильства жінки, коли психолог має виявити, чи є у жінки ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривоги, панічних атак або інших психологічних наслідків насильства.

4. В результаті знайомства з науковими статтями, монографіями та дисертаціями в галузі права, соціальної роботи, медицини та психології і порівняння характеристик жінок, які зазнали насильства в сім'ї, складено їх психологічні профілі та запропоновано методи психологічної допомоги. Наприклад, для жінок з вираженими симптомами посттравматичного стресового розладу (ПТСР), які пережили неодноразове насильство, характерні тривожність, флешбеки, депресивні розлади, соціальна ізоляція. Вони можуть переживати сильну реакцію на нагадування про насильство, часто відчують себе безпорадними, безнадійними і відчують інтенсивне емоційне перенавантаження, яке може призвести до фізичних симптомів. До стратегій та методів психологічної допомоги таким жінкам запропоновано: робота з ПТСР через методи когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), юнгіанського аналізу, арт-терапії тощо: техніки релаксації, майндфулнес і психотерапевтичні практики, що знижують рівень тривожності та стресу; терапія травм, що включає безпечне відновлення та інтеграцію травматичного досвіду, використання групових методів для підтримки відновлення соціальних зв'язків та допомоги через колективну підтримку.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Організація та методика дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства

Дослідження проводилося на базі закритих груп у соціальних мережах Instagram та Facebook в 2023–2024 р.р. Учасницями дослідження були молоді жінки віком від 22 до 35 років, які постраждали від сімейного насильства, Кількість досліджуваних – 72 особи, з них: 30 незаміжні жінки, 28 – одружені чи перебувають в цивільному шлюбі, 14 – розлученні. Дослідження проходило у два етапи:

– *На першому етапі* з метою виявлення рівня обізнаності респонденток щодо проблеми домашнього насильства та визначення групи жінок, які перебували або перебувають у стосунках з чоловіками з психопатичними ознаками поведінки, зазнали насильства в сім'ї та бажають отримати психологічну підтримку було проведено опитування за анкетною Р. Ткач (Додаток А). Дана анкета є модифікацією опитувальника «Оцінка стану постраждалої жінки», який пропонується в програмі рівних можливостей та прав жінок в Україні «Стоп насильству» [24, 30].

Анкета містила тридцять запитань, які умовно можна поділити на чотири групи. Перша група включала питання, спрямовані на визначення рівня обізнаності жінок щодо проблеми домашнього насильства (запитання № 1, 2). Друга група питань дозволяла не лише з'ясувати особистий досвід жінок (запитання № 3–5), але й аналізувати, наскільки відкрито ці факти сприймаються у соціальному оточенні (запитання № 6), а також виявити обтяжливі фактори, що можуть сприяти насильству (запитання № 7). Крім того, ці питання дозволяли оцінити психоемоційний стан респонденток, ознаки погіршення їх самопочуття та розподіл відповідальності за це (запитання №22–25). Третя група питань була спрямована на виявлення різних

видів сімейного насильства, від якого постраждала жінка. Зокрема, йшлося про:

- Фізичне насильство – це будь-яке застосування фізичної сили, що призводить до тілесних ушкоджень чи болю. Таке насильство може включати побиття, удари, душіння, штовхання чи інші форми агресії. Фізичне насильство часто призводить до видимих травм (синці, порізи, переломи), але також може спричиняти серйозніші фізіологічні проблеми, включаючи внутрішні травми, порушення психічного здоров'я та тривалий біль (запитання № 8–10).

- Психологічне насильство – це маніпулювання емоціями, яке включає приниження, образи, знуцання, погрози або ізоляцію від соціальних контактів. Таке насильство може проявлятися через постійні образи, емоційний тиск, газлайтинг (коли насильник маніпулює реальністю жертви, змушуючи її сумніватися в собі) та контроль за думками і почуттями жертви. Психологічне насильство може бути не менш руйнівним за фізичне, оскільки воно глибоко порушує самоповагу, спричиняє тривогу, депресію та довготривалі психічні розлади (запитання № 11–14).

- Економічне насильство – це контроль за фінансовими ресурсами жінки, що обмежує її економічну незалежність та свободу. Це може включати позбавлення доступу до грошей, обмеження можливостей працювати чи навчатися, перешкоджання самостійній кар'єрі або примушування до боргових зобов'язань. Економічне насильство часто використовується як спосіб контролю та залежності, де жінка позбавлена можливості підтримувати себе та своїх дітей (запитання № 15–18).

- Сексуальне насильство – це будь-яка форма сексуальної агресії або примусу до сексуальних дій без згоди жінки. Це може бути сексуальний контакт або спроби до нього, примушення до небажаних сексуальних дій, зґвалтування або інші форми сексуальної експлуатації. Сексуальне насильство порушує фізичні та емоційні кордони жінки, може призвести до травм,

інфекцій, небажаної вагітності, а також серйозних психологічних наслідків, таких як ПТСР, посттравматичний стресовий розлад (запитання № 19–21).

Четверта група питань мала діагностичний та прогностичний характер і була спрямована на вивчення самооцінки респонденток, їх уявлень про жіноче призначення та здорові стосунки з партнерами (запитання № 26–30).

– *На другому етапі* проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей респонденток, складено їхні психологічні профілі, та зібрано інформацію про їхніх партнерів. Особливу увагу на другому етапі дослідження було приділено екологічності та етичності всіх процедур, а також враховано ризики спотворення результатів, що можуть виникнути через вплив психологічних захистів, пов'язаних зі страхом та амбівалентністю об'єкта дослідження. *Аналіз та інтерпретація результатів дослідження проводились в парадигмі якісного підходу.* Представники цього підходу пропонують замінити традиційне поняття «валідність» на поняття «достовірність» (trustworthiness), яке охоплює кілька ключових критеріїв [71]:

- *Правдоподібність* – це впевненість у правильності інтерпретації даних, що забезпечує внутрішню валідність дослідження. Правдоподібність забезпечується через підтвердження точності інтерпретацій, зокрема за допомогою тривалої взаємодії з учасниками дослідження та використання методів триангуляції даних (збирання даних різними методами або від різних джерел для перевірки узгодженості результатів).

- *Включеність у контекст* – здатність дослідника гнучко реагувати на зміни в умовах дослідження та враховувати їх динаміку. Включеність у контекст передбачає, що дослідник повністю занурений у ситуацію і має можливість оперативно адаптуватися до змін, уважно відстежуючи динаміку ситуацій у процесі дослідження.

- *Підтверджуваність* – забезпечує об'єктивність дослідження, мінімізуючи вплив суб'єктивних спотворень і упереджень, за допомогою рецензування та незалежної перевірки даних. Підтверджуваність, як аналог

об'єктивності, сприяє уникненню впливу особистих упереджень через незалежну перевірку даних та рецензування.

- *Переносимість* – відповідність зовнішній валідності, тобто можливість генералізувати результати до інших контекстів, хоча в якісних дослідженнях основна увага приділяється індивідуальній валідності. Переносимість, яка в якісних дослідженнях заміняє традиційну узагальнюваність, досягається через детальне описання контексту, що дозволяє іншим дослідникам оцінити, наскільки результати можуть бути застосовані в подібних умовах.

Однією з основних переваг якісної методології є здатність відтворити цілісну картину досліджуваного явища, занурюючись у глибокі смисли, які проявляються в мовленнєвих реакціях респондентів. Це дозволяє інтерпретувати життєві сценарії без обмежень, що накладаються нормативними рамками. Якісні методи дослідження відкривають внутрішній світ людини та допомагають зрозуміти унікальні особливості кожного досвіду, чого не можна досягти в рамках суто кількісного підходу. Критики кількісної методології часто вказують на її обмеження, стверджуючи, що вона не дозволяє врахувати всю глибину та складність індивідуальних переживань, при цьому вони вважають цей підхід більш об'єктивним.

На другому етапі емпіричного дослідження були використані такі методи: *консультативна бесіда* як метод збору інформації на основі вербальної комунікації, який також є діагностичним інструментом, котрий дозволяє отримати дані про внутрішні процеси, суб'єктивні переживання та особливості поведінки людини, котрі неможливо виявити за допомогою об'єктивних методів; *контент-аналіз ранніх спогадів* як спосіб для визначення дитячих травм, виявлення їхніх наслідків та життєвого стилю респондентки; *проективний малюнок «Соціальний атом»* як інструмент для визначення кількісних і якісних параметрів соціального оточення досліджуваних жінок; *опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ)* як метод для вивчення загального фону переживань індивіда, пов'язаного з його роллю в сім'ї та

сприйняттям себе в ній; чек-лист Р. Хаєра як засіб для аналізу поведінки партнера з метою виявлення психопатичних ознак.

Консультативна бесіда є основним методом роботи психолога, який надає психологічну допомогу. Вона одночасно є засобом збору інформації через вербальну комунікацію та діагностичним інструментом для виявлення внутрішніх процесів, суб'єктивних переживань і особливостей поведінки, недоступних об'єктивним методам. Крім того, бесіда є важливим психотерапевтичним засобом для встановлення контакту. Проведення консультативної бесіди передбачає дотримання певної «технології»: умови взаємодії (місце, час, оформлення кабінету), вміння встановлювати контакт (уважність, спостережливість, рефлексія), активне слухання. Успішність бесіди залежить від професіоналізму психолога, його знань і навичок, готовності клієнта до допомоги та умов взаємодії [19].

Консультативна бесіда з жінкою, постраждалою від насильства в сім'ї, повинна проходити за такими правилами [30]:

- Спілкуватися наодинці, забезпечивши конфіденційність.
- Утримувати зоровий контакт і дати зрозуміти, що готові вислухати.
- Не перебивати, ставити відкриті, прості запитання без критики чи оцінок.
- Не заперечувати насильство, навіть якщо жінка перебільшує ситуацію.
- Підкреслити, що насильство – серйозне правопорушення, а жінка вже зробила перший крок до змін.
- Пояснити, що насильство, ймовірно, повториться, незважаючи на обіцянки кривдника.
- Надати інформацію про притулки та організації, де можна отримати допомогу.

Під час розмови слід уникати:

- Нетерплячості, перебивання та оцінки висловлювань жінки.
- Робити поспішні висновки або втручатися в її думки.

- Виявляти сумніви щодо правдивості її свідчень або легковажно ставитись до насильства.
- Умовляти примиритися з ситуацією або змінити поведінку для припинення насильства.
- Відмовляти в допомозі чи перекладати відповідальність за насильство на жертву.

Для визначення дитячих травм, їх наслідків та життєвого стилю досліджуваних ми використовували *метод ранніх спогадів*. Це проектний метод має свої переваги й обмеження. З одного боку, спогади надають клієнтам змогу поділитися своїм життєвим досвідом, без необхідності перевіряти правдивість подій. З іншого, – іноді клієнти не можуть згадати певні моменти або не мають ранніх спогадів. У таких випадках можна попросити вигадати спогад, що іноді допомагає пригадати реальні події.

Психолог має враховувати, що відсутність спогадів може бути зумовлена різними факторами, такими як травми або недовіра до консультанта. Інтерпретація ранніх спогадів є довільною, що є загальною проблемою проєктивних методів. Відповідно до А. Адлера, спогади формують життєву історію людини, яку вона сама собі систематично нагадує для того, щоб застерегти себе або заспокоїти себе, або підтримати спрямованість на досягнення своєї мети, або за допомогою спогадів з минулого підготувати себе до зустрічі з майбутнім, маючи на озброєнні вже випробуваний спосіб дій [55].

Найціннішим є перший спогад, оскільки він відображає картину життя людини в його первісному вигляді. Всі спогади, навіть вигадані, мають значення, оскільки вони відображають емоційний стан і спосіб сприйняття ситуацій. Спогади допомагають створити потрібний настрій для вирішення проблеми. А. Адлер підкреслював важливість першого спогаду для розуміння людини, хоча він не давав чітких вказівок щодо того, як отримувати ці спогади. Ми використовували інструкцію: «Запишіть ваш найбільш ранній спогад про насильство, не пропускаючи жодних деталей».

Важливо зазначити, що спогади жінок аналізувалися без пошуку символічних значень. Для їхнього аналізу використовувався контент-аналіз, розроблений О. Сидоренко на основі прикладів інтерпретацій ранніх спогадів А. Адлером, який включав чотири етапи:

1. Аналіз змістових категорій та висування гіпотез за трьома параметрами: присутні у спогаді люди, тип події, спосіб сприйняття ситуації суб'єктом. На цьому етапі ми виписували всі гіпотези згідно із заданими змістовими категоріями (Додаток Б).

2. Перевірка гіпотез – виключення суперечливих або неправдивих елементів. Наприклад, якщо клієнтка згадує вітчима, якого у неї ніколи не було, тощо.

3. Інтерпретація – формулювання життєвого стилю досліджуваної жінки, починаючи із слів: «Життя – це...» або: «Жити означає...».

4. Психотерапевтична робота з жінкою на основі інтерпретованої формули життєвого стилю.

Проективний малюнок «Соціальний атом» є методикою, що ґрунтується на теорії Я. Морено, який розглядав особистість як соціальний атом – систему емоційних зв'язків між індивідом і його оточенням. Згідно з цією теорією, кожна людина оточена певною кількістю людей, з якими вона підтримує різні стосунки. Ці стосунки формують так званий «соціальний атом» особистості. Ідея полягає в тому, що соціальний атом відображає не тільки фізичну присутність людей у житті індивіда, але й емоційні та соціальні зв'язки, які існують між ними. Від самого народження людина перебуває у взаємодії з близькими членами родини, такими як батьки, бабусі та інші родичі. З часом коло близьких людей може змінюватися, оскільки не всі зв'язки зберігаються на протязі життя. В деякі моменти в соціальному атомі можуть з'являтися нові люди, з якими особистість формує важливі емоційні чи соціальні зв'язки, навіть якщо ці люди не є родичами. Таким чином, соціальний атом є динамічною системою, що відображає взаємодії людини з різними людьми на різних етапах її життя.

Методика передбачає наступний процес: обстежуваній жінці надається аркуш паперу формату А4, на якому вона має зобразити себе у вигляді кружечка, підписати його і визначити, хто ще входить в її соціальний атом. Далі пропонується зобразити інших людей, які є важливими в її житті, у вигляді кружечків, позначити їхні імена та описати характер відносин із ними. Це може бути, наприклад, родина, друзі, колеги, наставники та інші особи, з якими людина має значущі зв'язки.

Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) був розроблений Е. Ейдемільером і В. Юстицкісом [41]. Основною метою цієї методики є дослідження емоційного фону переживань людини, пов'язаних з її місцем і роллю в сімейних стосунках, а також тим, як вона сприймає себе в межах своєї родини. Під «сімейною тривогою» автори розуміють певні емоційні стани тривоги, які можуть виникати у одного або кількох членів сім'ї, часто залишаючись погано усвідомленими і важко визначеними. Цей тип тривоги часто стосується не конкретних подій, а загальних почуттів і сумнівів, які пов'язані, насамперед, з родинними відносинами.

Сімейна тривога може виникати через переживання щодо здоров'я близьких, їхніх відсутностей (наприклад, подорожей або пізніх повернень додому), конфліктів чи непорозумінь всередині родини. Як правило, така тривога не стосується інших аспектів життя людини, таких як робота, стосунки з сусідами чи друзями. Її коріння зазвичай лежить в глибоко вкоріненій невпевненості людини щодо важливих моментів у сімейному житті. Це може бути, наприклад, невпевненість у відчуттях іншого члена родини або в своїх власних почуттях і діях. Подібні переживання, які йдуть врозріз з уявленнями людини про себе, можуть бути витіснені, що проявляється у вигляді тривоги у родинних відносинах. Ще однією важливою складовою сімейної тривоги є відчуття безпорадності, нездатності змінити хід подій у родині або вплинути на ситуацію. Людина, яка переживає сімейну тривогу, часто відчуває, що її роль у родині є незначною або не має суттєвого впливу, незалежно від того, яку позицію вона займає в родині або наскільки активно вона бере участь у її житті.

Для проведення дослідження респонденту пропонувалося самостійно заповнити опитувальник. *Інструкція* для учасника звучала наступним чином: «Пропонований вам опитувальник, який містить ряд тверджень, що стосуються вашого самопочуття в родинному середовищі. Кожне твердження має номер, який також вказаний у бланку. Читайте твердження по черзі і ставте відповідну позначку в колонці поруч. Старайтесь, щоб кількість відповідей «утруднююсь відповісти» не перевищувала трьох. Пам'ятайте, що ви оцінюєте своє суб'єктивне відчуття в сім'ї. У цьому опитувальнику немає правильних чи неправильних відповідей. Відповідайте чесно, виходячи з того, що ви відчуваєте».

Обробка та інтерпретація результатів проводиться таким чином – за кожне твердження, з яким респондент погоджується, нараховується 1 бал, потім підсумовуються бали окремо для кожної з трьох шкал (Додаток В):

1. Субшкала В – «Вина» (сімейна вина члена родини). Ця шкала оцінює неадекватне відчуття індивідом відповідальності за всі негативні події, що трапляються в сім'ї.

2. Субшкала Т – «Тривожність» (сімейна тривожність члена родини): ця шкала вимірює відчуття того, що ситуація в сім'ї знаходиться поза контролем респондента, і він не може змінити її власними зусиллями.

3. Субшкала Н – «Напруженість» (сімейна напруженість): ця шкала оцінює відчуття, що виконання сімейних обов'язків стає для індивіда важким або надмірно складним завданням.

Наявність показника по шкалам визначається при погодженні з п'ятьма і більше твердженнями. Після підрахунку балів для кожної шкали, обчислюється загальна сума балів (вина + тривожність + напруженість). Це дозволяє оцінити рівень загальної сімейної тривожності, який вказує на ступінь емоційного дискомфорту, пов'язаного з сімейними відносинами.

Чек-лист «Рейтинг психопатії за Хаєром» – це інструмент для оцінки рівня психопатії у дорослих осіб, який був розроблений всесвітньо визнаним спеціалістом з психопатії, професором психології Університету Британської

Колумбії, канадським психологом Р. Хаєром. Він використовується в психологічних дослідженнях і клінічній практиці для виявлення рис, характерних для психопатії, а також для діагностики та оцінки поведінкових і емоційних відхилень, які можуть бути притаманні психопатичним особистостям.

Р. Хаєр визначає психопатів як соціальних хижаків, які зачаровують, використовують у власних цілях людей і безжально пробивають собі дорогу, залишаючи за собою широкий слід із розбитих сердець, нездійснених надій та пусток. Начисто позбавлені совісті та співчуття, вони беруть, що хочуть, і роблять, що подобається, порушуючи при цьому громадські норми та правила без найменшого почуття провини чи жалю. Інтерес до психопатів викликаний ще й тим, що їх можна знайти як серед злочинців, так і серед відомих людей. Р. Хаєр припускає, що в 1% населення можна констатувати психопатичні риси, але є групи людей, де ці показники стають значно вищими, наприклад, серед злочинців (10–15%) або серед власників успішних бізнесів (21%). Дослідження Британського Королівського коледжу психіатрів в 1994 р., у якому брали участь всесвітньо відомі діячі науки та творчості, показало, що високопатичними людьми серед них є 17,5% вчених, 30% композиторів, 37% художників, 46% топових письменників [76].

Слід зазначити, що чек-лист Р. Хаєра став об'єктом численних досліджень і критики. Одним з головних зауважень є те, що методика орієнтована на діагностику психопатії в контексті кримінальної поведінки і не завжди підходить для оцінки психопатичних рис у людей, які не мали справ з законом. Деякі психіатри також вказують на необхідність врахування культурних та соціальних аспектів при використанні цього інструменту. Ми вважаємо, оскільки цей опитувальник надає цінні дані для розуміння характеру і поведінки людей, схильних до маніпуляцій, злочинної діяльності або соціальної ізоляції, він є важливим для нашого дослідження.

Основні категорії та характеристики, які оцінюються в чек-листі Р. Хаєра такі:

- *Поверхневий шарм і впевненість у собі.* Психопати часто мають вроджену харизму, їхня поведінка може бути дуже привабливою, а впевненість – надмірною.
- *Велике почуття власної важливості.* Вони схильні переоцінювати свої можливості і здобутки, часто демонструючи величезне почуття грандіозності.
- *Не схильні до почуття провини або каяття.* Психопати не відчують каяття за свої погані вчинки, і вони можуть ігнорувати або знецінювати наслідки своїх дій для інших.
- *Швидке задоволення своїх бажань.* Вони шукають миттєве задоволення, і часто не замислюються над довгостроковими наслідками своїх вчинків.
- *Маніпулятивна поведінка.* Психопати часто маніпулюють іншими людьми для досягнення своїх цілей, використовуючи різні хитрощі та обмани.
- *Нездатність до стабільних відносин.* Вони можуть мати численні поверхневі стосунки, але здебільшого їхня здатність до стабільних і здорових стосунків обмежена.
- *Неуважність до безпеки інших.* Психопати часто нехтують безпекою себе і інших людей, включаючи ігнорування норм і законів.
- *Низька толерантність до фрустрації та імпульсивність.* Вони часто виявляють імпульсивність у своїй поведінці, не замислюючись над наслідками своїх вчинків.
- *Емоційна холодність.* Психопати можуть бути емоційно відстороненими, не здатними до глибоких емоційних переживань, таких як співчуття чи співчуття до інших.
- *Постійна потреба в стимуляціях.* Вони часто шукають нові переживання та стимуляцію, що призводить до ризикованої поведінки або порушення норм.

Чек-лист Р. Хаєра [75] складається з 20 пунктів, кожен з яких відображає конкретну рису або поведінковий аспект, що може бути притаманним психопатії та оцінюється за шкалою від 0 до 2 балів (Додаток Г). В залежності від того, наскільки вираженими є конкретні риси чи поведінка, оцінка може

бути такою: 0 балів – риси чи поведінка не проявляються або проявляються дуже слабо; 1 бал – риси або поведінка присутні, але не в значній мірі; 2 бали – риси або поведінка яскраво виражені.

Загальний бал за чек-листом розраховується шляхом підсумовування балів для всіх 20 пунктів. Максимальний можливий бал – 40, при цьому:

- 0-19 балів – нормальна особистість або легкі риси.
- 20-29 балів – виражені психопатичні риси, але ще не психопатія.
- 30-40 балів – висока ймовірність психопатії.

Чек-лист Р. Хаєра, зазвичай, застосовується в клінічних умовах, зокрема, для діагностики психопатії у осіб, які здійснили серйозні кримінальні правопорушення. Однак його також можна використовувати в більш широкому контексті – для дослідження особистісних рис, навіть якщо особа не має кримінального минулого. У класичному варіанті методика застосовується на основі клінічного інтерв'ю з особою та збору додаткової інформації (зокрема, через співбесіди з іншими людьми, які мають досвід спілкування з цією особою). Існують також скорочені версії чек-листа, які можуть використовуватися для швидкої оцінки в польових умовах, однак для точного діагнозу важливо проводити повну оцінку.

2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства

У процесі емпіричного дослідження з метою виявлення рівня обізнаності респонденток щодо проблеми домашнього насильства та визначення групи жінок, які перебували або перебувають у стосунках з чоловіками з психопатичними ознаками поведінки, зазнали насильства в сім'ї та бажають отримати психологічну підтримку, було проведено *опитування* на базі закритих груп у соціальних мережах Instagram та Facebook. Всього в ньому взяли участь 72 жінки віком 22–35 років, з них: незаміжні – 30, одружені чи перебувають в цивільному шлюбі – 28, розлучені – 14.

Одержані дані свідчать, що всі респондентки знали про існування в нашому суспільстві проблеми насильства в сім'ї. Однак, це стосувалося насамперед фізичного (100,0%) та психологічного насильства (93,1%), показники обізнаності про економічне та сексуальне насильство були значно нижче, 44,4% та 38,9% відповідно. Розподіл відповідей досліджуваних за сімейним положенням на запитання «Про які види домашнього насильства ви знаєте?» відображено в діаграмі (рис. 2.1.).

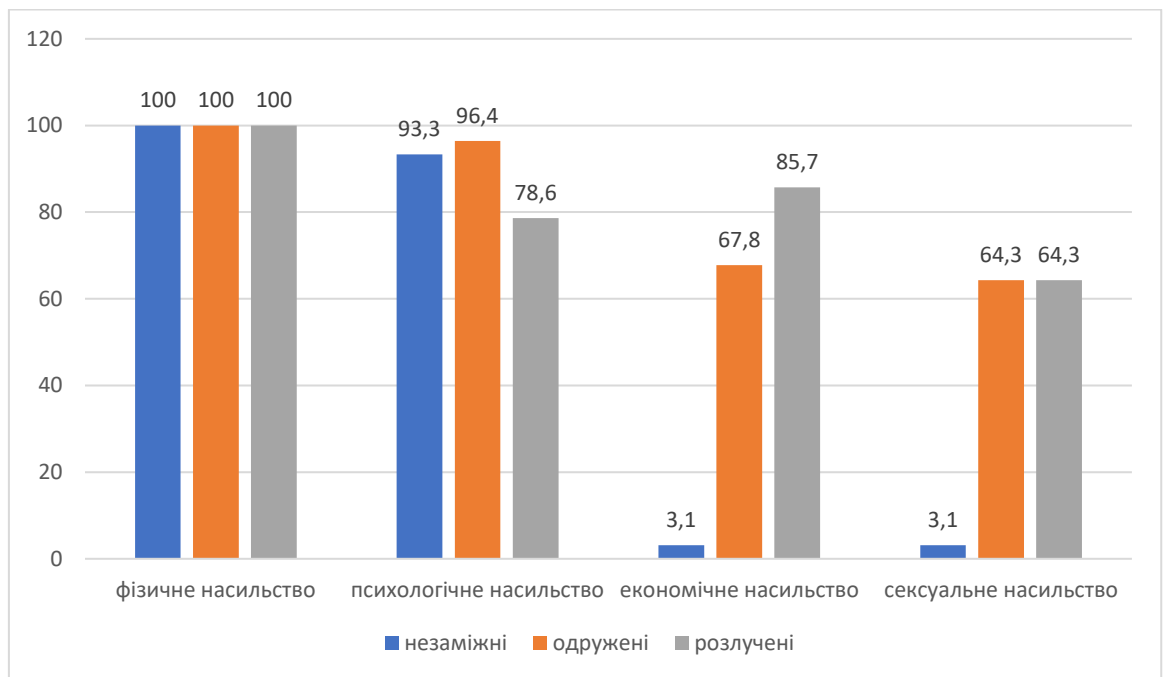

Рис. 2.1 Розподіл відповідей досліджуваних жінок за сімейним положенням на запитання «Про які види домашнього насильства ви знаєте?»

З рис. 2.1. бачимо, що незаміжні респондентки знають про фізичне (100,0%) та психологічне (93,3%) насильство в сім'ї та майже не знають про економічне (3,1%) та сексуальне (3,1%), тоді як одружені та розлучені жінки добре обізнані і про ці види насильства. Так, 67,8% одружених і 85,7% розлучених респонденток знають про економічне насильство та по дві третини (64,3%) жінок кожної з зазначених груп знають про сексуальне насильство.

У результаті порівняння показників на запитання «Чи страждали ви від домашнього насильства?» та «Хто саме здійснив чи здійснює насильство?»

отримано дані, що свідчать що більшість досліджуваних (79,2%) зазнали насильство в сім'ї. Ранжування цих показників серед незаміжніх, одружених та розлучених респонденток виглядає так (рис. 2.2.):

- насильство спричиняв батько – 70,0%, 82,1%, 92,6% відповідно;
- насильство спричиняла матір – 26,7%, 14,3%, 42,9% відповідно;
- насильство спричиняв чоловік – 0,0% 85,7%, 92,6% відповідно.

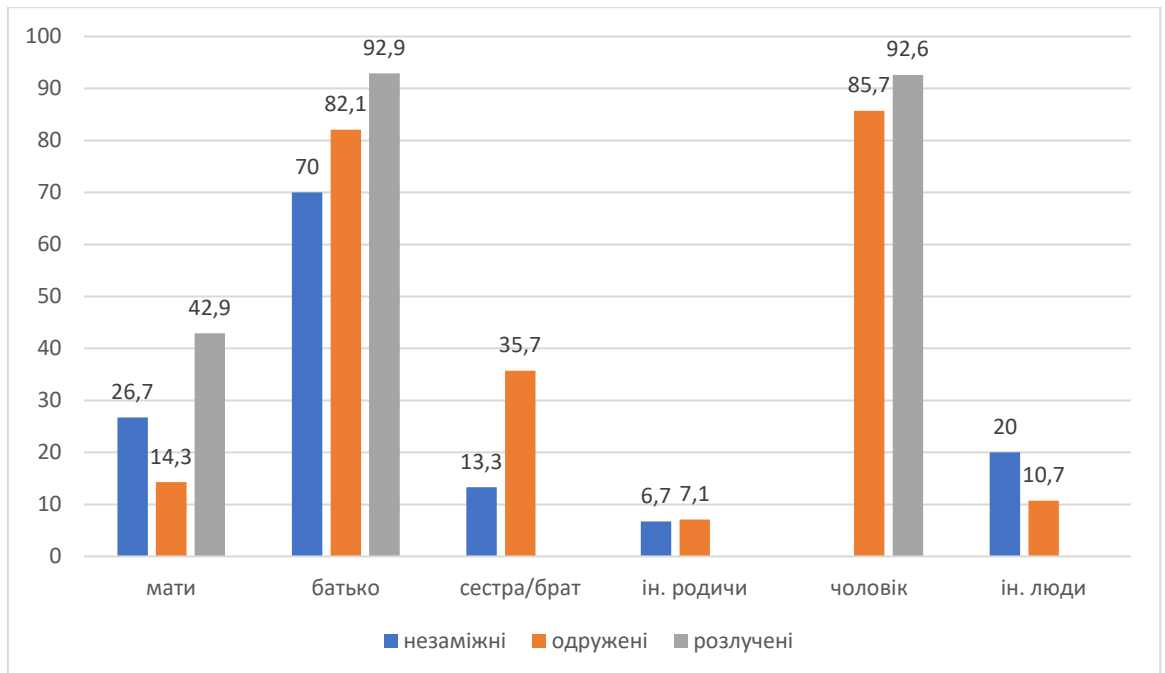

Рис. 2.2 Розподіл відповідей досліджуваних за сімейним положенням на запитання «Хто саме здійснив чи здійснює насильство?»

Якісний аналіз даних показав, що більшість жінок, які зазнали насильство від чоловіка, зазнавали насильство від батька (76,6%), тому наше *перше припущення*, що насильство в цьому контексті є певним підтвердженням, що жінка знаходиться під впливом негативного батьківського комплексу. Юнгіанська психологиня Р. Ткач пояснює, як формується та які наслідки має негативний батьківський комплекс [59]. Вона зазначає, що основою цього комплексу є архетип Батька, який символізує любов, владу, відповідальність, закон і порядок. Архетипний Батько втілює волю до перемоги, гідність, здатність розуміти реальність і контролювати емоції. Цей

образ асоціюється з такими колективними образами, як Творець, Мудрець, Учитель, Герой і Захисник.

Позитивний полюс архетипу Батька сприяє розвитку особистості, допомагаючи людині соціалізуватися, реалізуватися та вдосконалюватися. Завдання батька (як реального, так і внутрішнього образу) полягає в підготовці дитини до життя в зовнішньому світі, передачі знань про його закони, в той час як мати навчає взаємодії з внутрішнім світом. Батько, який підтримує, є милостивим, захищає, надає силу і авторитет.

Негативний полюс архетипу Батька формується через колективний образ Абсолютного Зла, Загарбника, Критика або Судді. У цьому випадку архетипний Батько не лише карає і пригнічує, а й ізолює людину від зовнішнього світу, що може призвести до аутизму особистості. Негативний батьківський комплекс виникає, коли батько сприймається як вища інстанція, здатна в будь-який момент зробити дитину «нікчемною» або принизити її, особливо коли в родині абсолютизовано думку, що «батько завжди правий», а дитина – підкорена його владі.

До типових наслідків для дочок з негативним батьківським комплексом належать низька самооцінка, проблеми з визначенням меж дозволеного, схильність до деструктивних стосунків та саморуйнівної поведінки. У жінок цей комплекс може проявлятися через агресивність, нерозсудливість, безапеляційність та постійну боротьбу за визнання. Деяким підтвердженням тому стало те, як ці жінки відповіли на запитання «В чому ви бачите «Жіноче призначення?»» (табл. 2.1.).

Дані табл. 2.1. показують, що одружені та розлучені жінки, які зазнали насильство від батька хочуть навчитися самоповазі та відстоювати власні цінності і кордони. Одружені жінки, які мали досвід насильства як від батька так й від чоловіка, демонструють, на нашу думку, низьку самооцінку, приреченість і смиренність, оскільки, перебуваючи в деструктивних відносинах з чоловіком, своє призначення бачать у тому, щоб бути терплячою і хорошою дружиною та вміти прощати. Розлучені жінки, які зазнали

насильство від чоловіка та від батька, ніби то засвоїли життєві уроки і тепер хочуть навчитися любити та берегти себе.

Таблиця 2.1

**Узагальнені варіанти відповідей на запитання
«В чому ви бачити «Жіноче призначення?»**

Категорія респонденток	«Жіноче призначення»
Незаміжні жінки, які зазнали насильство від батька	Бути щасливою, коханою, зустріти гідного чоловіка, створити міцну сім'ю та бути бажаною для чоловіка
Одружені жінки, які зазнали насильство від батька	Навчитися поважати себе та відстоювати свої цінності
Одружені жінки, які зазнали насильство від чоловіка та від батька	Бути хорошою дружиною виявляти терпіння та розуміння, вміти визнавати свої помилки та прощати помилки рідних
Розлучені жінки, які зазнали насильство від батька	Залишатися вірною собі та не залежати від думки оточуючих
Розлучені жінки, які зазнали насильство від чоловіка та від батька	Навчитися любити та берегти себе, бути уважною у виборі партнерів у житті

Окремо акцентуємо увагу, що такі узагальнені варіанти жіночого призначення як «бути хорошою дружиною та матусею», «бути терплячою», «вміти визнавати свої помилки та прощати помилки рідних» надалі в відповідях жінки, які мали насильника-батька та насильника-чоловіка, але не страждали від насильства з боку матері. Наше *друге припущення* полягає в тому, що ці жінки знаходяться під впливом не тільки батьківського, а й материнського комплексу.

Згідно з К. Юнгом, материнський комплекс базується на архетипі Великої Матері, який уособлює безумовну любов, єдність з природою, тілом і людьми. Архетипна Мати втілює здатність до любові, допомоги, зцілення та

творчості, а також вчить розуміти, об'єднувати, ділитися, бути щирим, здатним на компроміс і співчуття. Полярності архетипу Великої Матері включають архетипи Жахливої Матері та Доброї Матері [68].

Позитивний полюс архетипу Матері сприяє творенню життя, дарує зв'язок з корінням, підтримку, турботу та відчуття безпеки, підтримуючи розвиток родючості та процвітання. Архетип Доброї Матері лежить в основі позитивного материнського комплексу та формує в людині почуття захищеності, відчуття «ми», достатку та повноти життя. Люди з таким комплексом зазвичай живуть під девізом: «Живи сам і дай жити іншим», «Насолоджуйся і дозволяй іншим насолоджуватися». Вони приймають свою тілесність, задовольняють свої потреби, є близькими до несвідомого та мають творче мислення.

Негативний полюс архетипу Матері втілює руйнування і загибель, в ньому присутні темні, приховані сили, що поглинають, спокушають і отруюють; це також прихильність до застарілих традицій, які вже втратили свою актуальність. Водночас, іноді це прагнення зберегти зв'язок з минулим може бути позитивним, сприяючи розвитку глибоких коренів. Для людей із негативним материнським комплексом характерне почуття, що їм постійно потрібно боротися за своє існування. Вони часто відчують первинну провину, немов їхні нещастя є їхньою власною провиною. Щоб виправдати своє існування, вони часто стають матерями для інших людей.

Важливо зазначити, що архетип є ресурсом для розвитку, а комплекс – перешкодою. Навіть позитивний материнський комплекс може стати на заваді, якщо людина не може звільнитися від нього. В такому разі межі її «Я» стають нестійкими, і для неї можуть стати проблемою розставання, ухвалення рішень або відмова від чогось, що може призвести до агресії в житті.

Змістовним доповненням до вищезазначених показників є *ранні спогади* респонденток. Так, більшість опитаних (69,4%), які зазначили, що зазнали насильства з боку батька чи матері, згадали події з дитинства, пов'язані зі

стражданнями, болем та образою через насильство різних форм, яке вони пережили від своїх батьків.

Отже, повернемось до опитування та проаналізуємо відповіді на блок запитань, що були адресовані жінкам, які зазнали насильство від свого чоловіка. Відповіді на запитання «Як давно почалася ситуація насильства?» відображені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Розподіл відповідей на запитання
«Як давно почалась ситуація насильства?»**

Варіанти відповідей	Кількість відповідей (%)	
	<i>Одружені жінки</i>	<i>Розлучені жінки</i>
До весілля	21,4	–
У перші півроку після весілля	50,0	21,4
Через півроку після весілля	28,6	35,7
Через рік і більше	–	42,9

З табл. 2.2 випливає, що п'ята частина жінок (21,4%), які залишаються в шлюбі з чоловіком-насильником, зазнали насильство від нього ще до весілля, а половина з них (50,0%) – у перші півроку після весілля. Слід звернути увагу, що серед розлучених респонденток не має тих, хто зазнав насильство до весілля та в порівнянні з першою категорією менше тих (21,4%), хто постраждав від насильства через півроку після весілля. Наше *третьє припущення* полягає в тому, що жінки, які знали або рано дізналися про здатність чоловіка до насильства і при цьому залишаються з ним у шлюбі, можуть бути «психологічно готові» до переживання насильства в родині. Це може бути обумовлено деструктивними переконаннями щодо поведінки чоловіка в сімейних стосунках, конкретними сценаріями подружнього життя чи сімейними міфами. Ось як ми розуміємо ці поняття:

- Деструктивні переконання щодо шлюбу і взаємодії з чоловіком – це установки або переконання, які підтримують або виправдовують

насильницьку поведінку, знижуючи її сприйняття як проблеми. Одним із таких переконань може бути уявлення про те, що насильство є проявом любові чи турботи. Наприклад, жінка може вірити, що якщо чоловік вдарив її, то це тому, що він її любить і «турбується» про її поведінку або хоче вберегти від помилок. Така логіка часто підтримується популярним стереотипом «б'є значить любить». Цей переконання може поширюватися в родинях, де насильство є частиною стосунків, і жінка сприймає агресію як норму.

- Сімейні сценарії, що сприяють насильству в родині, – це стереотипні уявлення про те, як повинні виглядати стосунки, які дозволяють або навіть стимулюють насильницькі дії через звичку чи прийняті норми. Наприклад, у сім'ї, де чоловік постійно контролює дружину, обмежує її свободу або зневажає її думки, жінка може вважати таку поведінку нормою. Якщо жінка вірить, що чоловік має право приймати всі важливі рішення в родині, вона може не помічати або виправдовувати його агресію. Це може бути підкріплено сценарієм, де жінка має підкорятися, а чоловік – бути «головним» у сім'ї, навіть якщо його авторитарність і насильство порушують межі здорових стосунків.

- Сімейний міф – це вигадка, фантазія, що є неконструктивним ілюзорним образом сім'ї про саму себе, яка сформувалася на основі переконань кількох поколінь. Ці міфи виходять із несвідомого і проявляються як проекції, що компенсують досвід людини. Наприклад, якщо прабабусі, бабусі та матері респондентки відчували брак фізичної чи психологічної сили для захисту своїх кордонів, то під впливом міфу «Жінки нашого роду повинні бути поруч з сильним та мужнім чоловіком» вони можуть підсвідомо шукати партнера, який буде захищати їх від зовнішніх загроз, але не від агресії з його боку. Такий міф може породити уявлення, що чоловік, навіть якщо він агресивний, все одно є тим, хто забезпечує сім'ю і захищає від проблем зовні. Наприклад, жінка, що виросла в сім'ї, де батько завжди був «сильним і рішучим», але виявляв насильство щодо матері, може в підсвідомості переконати себе, що її чоловік «повинен бути таким», адже так «поводяться

справжні чоловіки». Таким чином, навіть якщо її партнер виявляє агресію, вона може залишатися в стосунках, вірячи, що це частина «сімейної традиції» чи «справжніх стосунків».

Важним додатковим показником в цьому контексті є, на нашу думку, розподіл відповідей на запитання «Як ви вважаєте, ви заслуговуєте на таке ставлення з боку чоловіка?» Половина одружених та розлучених респонденток (50,0%) відповіли «так». У результаті порівняння цих показників з даними *опитувальника «Аналіз сімейної тривоги (АСТ)»* ми виявили, що у різних категоріях досліджуваних відповіді суттєво відрізнялися. У одружених жінок домінувало почуття вини та тривожність, у розлучених респонденток – напруженість, яка була пов'язана з вирішенням побутових питань, стану невизначеності та потребою «здаватися сильною».

Відповіді на запитання «Чи знає ще хтось про те, що відбувається з вами?» ми аналізували та порівнювали з результатами *проективного малюнку «Соціальний атом»* (табл. 2.3ю; рис. 2.3.).

Дані, представлені в табл. 2.3 та на рис. 2.3, свідчать про те, що одружені жінки значно рідше, ніж розлучені, інформують інших людей про насильство в сім'ї. Наприклад, лише п'ята частина (21,4%) заміжніх респонденток зазначає, що їхні родичі (окрім дітей) знають про факти насильства, тоді як серед розлучених жінок таких відповідей більше половини (57,1%). Водночас загальна тенденція щодо висвітлення проблеми насильства серед розлучених жінок значно вища, ніж серед одружених. Зокрема, 71,4% розлучених респонденток зверталися до соціальних служб та правоохоронних органів, а 21,4% – до психологів. Для порівняння, серед заміжніх жінок ці показники становлять відповідно 10,7% та 3,5%.

Таблиця 2.3

Результати відповідей «так» одружених та розлучених жінок на запитання «Чи знає (знав) ще хтось про те, що відбувається з вами?»

Варіанти позитивних відповідей	Кількість відповідей (%)	
	Одружені жінки	Розлучені жінки
Родичі (окрім дітей)	21,4	57,1
Подруги / друзі	7,1	78,5
Колеги	-	14,3
Сусіди	17,8	14,3
Соціальні працівники	10,7	71,4
Правоохоронці	10,7	71,4
Психологи	3,5	21,4

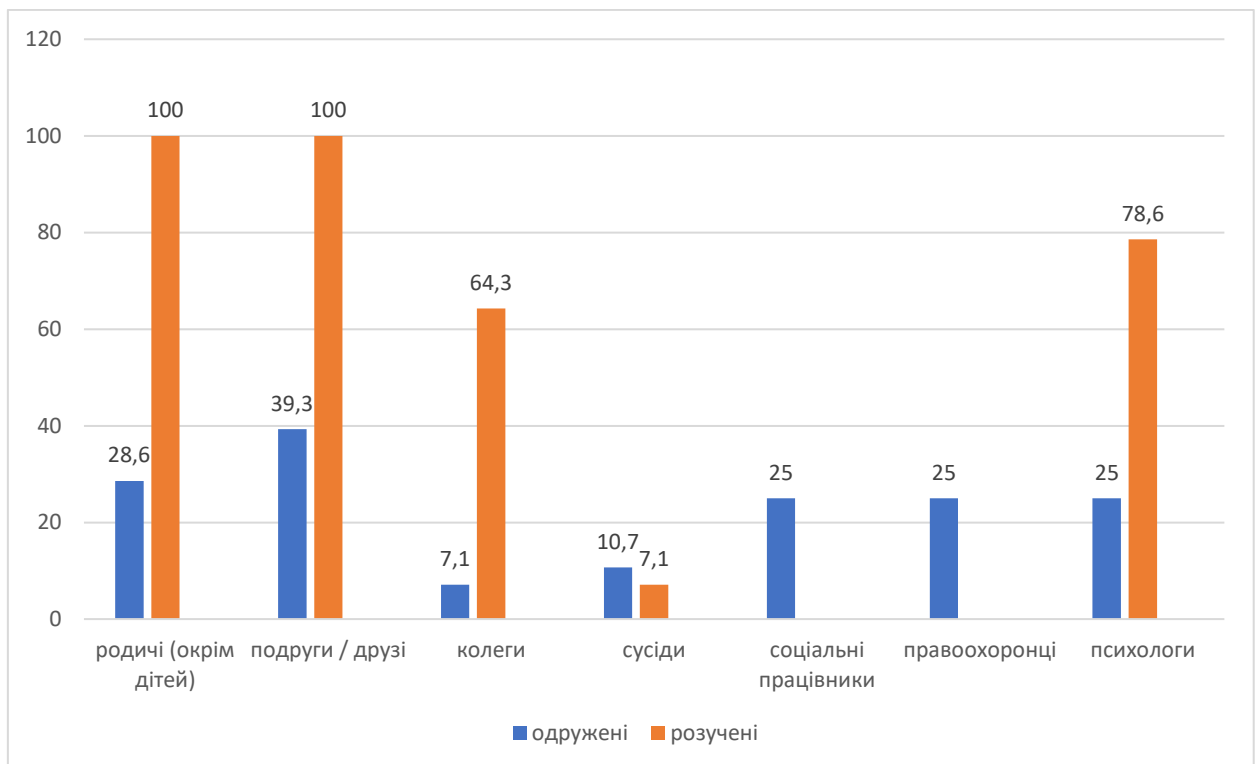

Рис. 2.3 Результати тестування одружених та розлучених жінок за методикою «Соціальний атом»

За результатами аналізу тестування за методикою «Соціальний атом» можна зробити висновок, що одружені жінки є більш ізольованими від

соціального оточення, зокрема від контактів з родичами (окрім дітей), подругами/друзями та колегами, ніж розлучені респондентки. Так, в соціальне коло всіх (100,0%) розлучених жінок входять родичі (окрім дітей) та подруги/друзі, і в більшості випадків (78,6%) – психологи. У той час як серед одружених респонденток ці показники такі: родичі (окрім дітей) – 28,6%, подруги/друзі – 39,3%, психологи – 25,0%.

Також слід зазначити, що чверть (25,5%) одружених жінок додали до свого соціального оточення соціальних працівників, правоохоронців та психологів. У розлучених жінок в соціальному атомі не виявлено присутності соціальних працівників і правоохоронців, однак більшість з них (78,6%) вказали на наявність психологів. Це може свідчити про те, що розлучені жінки вже не потребують захисту, але мають потребу в психологічному відновленні та розвитку.

Відповіді на запитання щодо виявлення різних видів сімейного насильства, від якого постраждали жінки, майже повністю збіглися з показниками їх обізнаності про ці види насильства (запитання анкети № 2), тому ми не повторюємо їх у тексті роботи. Під час *консультативних бесід* із жінками було з'ясовано, що в більшості випадків психологічне насильство передувало фізичному, економічному та сексуальному насильству і часто сприймалося як найтяжче з усіх форм. Це підтверджує важливість раннього виявлення психологічного насильства як першого сигналу інших форм агресії в родині.

Окремо слід зазначити, що 71,4% жінок (як одружених, так і розлучених) вказали на наявність обтяжливих факторів, таких як зловживання алкоголем, наркотиками та інші, які можуть сприяти виникненню насильства в родині. Крім того, 42,9% респонденток відзначили ознаки психопатичної поведінки своїх партнерів *за чек-листом Р. Хаєра*. Це підкреслює наявність важливих соціальних та психологічних факторів, які можуть серйозно впливати на динаміку насильства та взаємини в родині.

Для оцінки важливих аспектів психологічного стану жінок в залежності від їхнього сімейного статусу і того, як їхні стосунки впливають на їхнє самопочуття та комфорт у повсякденному житті було використано *шкалу самооцінки від 0 до 10*, де 0 означає погане самопочуття і максимальній дискомфорт, а 10 – хороше самопочуття та комфортний стан. Отримані показники на запитання «Оцініть за 10-ти бальною шкалою ваше самопочуття за останній час: чим вище бал, тим краще самопочуття» та «Оцініть за 10-ти бальною шкалою, наскільки вам комфортне у власній оселі: чим нижче бал, тим менше комфорт» наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл відповідей на запитання «Оцініть за 10-ти бальною шкалою ваше самопочуття за останній час» та «Оцініть за 10-ти бальною шкалою, наскільки вам комфортне у власній оселі»

Варіанти відповідей	Кількість відповідей (%)			
	Яке ваше самопочуття за останній час?		Наскільки вам комфортне у власній оселі?	
	<i>Одружені жінки</i>	<i>Розлучені жінки</i>	<i>Одружені жінки</i>	<i>Розлучені жінки</i>
Від 0 до 3	71,4	21,4	39,2	–
Від 4 до 6	21,4	35,7	46,6	28,6
Від 7 до 10	7,1	42,8	14,2	71,4

З табл. 2.4. бачимо, що лише 7,1% одружених жінок оцінили своє самопочуття як хороше в діапазоні від 7 до 10, а значна частина респонденток цієї категорії (71,4%) оцінює своє самопочуття на рівні від 0 до 3, що може вказувати на фізичне чи психологічне нездужання, або на високий рівень стресу в повсякденному житті. Тоді як серед розлучених жінок навпаки показники хорошого самопочуття привалюють над поганим самопочуттям, а саме: 42,8% розлучених респонденток оцінюють своє самопочуття на рівні від 7 до 10, а 21,4% – на рівні від 0 до 3. Останній показник значно менший, ніж

серед одружених, але ж він може свідчити про те, що частина розлучених жінок все ще переживає важкі наслідки насильства.

Відповіді на запитання «Оцініть за 10-ти бальною шкалою, наскільки вам комфортне у власній оселі: чим нижче бал, тим менше комфорт» розподілилися наступним чином: 39,2% одружених жінок оцінюють комфорт у власному домі на рівні від 0 до 3, що може бути пов'язано з низьким рівнем задоволення від домашнього середовища, можливо через напружені стосунки з партнером або побутові проблеми. Серед розлучених жінок не має тих, хто так низько оцінив комфорт у власному будинку. Значно різняться показники у одружених та розлучених жінок щодо комфорту у власному домі на рівні від 7 до 10 балів: 14,2% та 71,4% відповідно. Ми припускаємо, що це може свідчити про те, що після розриву стосунків вони знаходять більший внутрішній комфорт і незалежність.

Завершуючи аналіз даних, отриманих в ході емпіричного дослідження, хочемо підкреслити, що всі жінки, які зазнали насильства з боку своїх чоловіків, на запитання «Які стосунки Ви хотіли б мати в майбутньому?» відповіли, що вони прагнуть мати хороші, здорові та щасливі стосунки. Це свідчить про їхнє бажання змінити свою життєву ситуацію, побудувати гармонійні взаємини, в яких не буде місця насильству, і де будуть панувати взаєморозуміння, підтримка та повага.

Висновки до розділу 2

1. Описано організацію та методику дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства. Розглянуто та вивчено загальні методи, які можна використовувати для дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства, а саме: *консультативна бесіда* як метод збору інформації та діагностичний інструмент; *контент-аналіз ранніх спогадів* як спосіб для визначення життєвого досвіду респонденток; *проективний малюнок «Соціальний атом»* як діагностичний та психокорекційний інструмент, що дозволяє людині

візуалізувати свій соціальний світ і відобразити важливість різних зв'язків у своєму житті, а психологу дає інформацію про те, наскільки людина відчуває підтримку або ізолюваність, і який вплив на неї мають різні соціальні взаємодії; *опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (ACT)* як метод отримання інформації про суб'єктивне переживання людиною своєї ролі та взаємин у сім'ї, виявлення приховані тривоги та переживання, які можуть бути пов'язані з внутрішньою невпевненістю та безпорадністю; *чек-лист Р. Хаєра* як засіб для аналізу поведінки партнера з метою виявлення психопатичних ознак.

2. Описано емпіричне дослідження, яке проводилося на базі закритих груп у соціальних мережах Instagram та Facebook в 2023–2024 р.р. у два етапи. Так, на першому етапі було проведено опитування за анкетною з 30 запитань, умовно поділених на чотири змістовні групи: обізнаність жінок щодо проблеми домашнього насильства; особистий досвід насильства, його наслідків та обізнаність про факти насильства над жінкою її оточенням; визначення різних видів сімейного насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального), від якого постраждала жінка; діагностику самооцінки респонденток, їх уявлень про жіноче призначення та прогностику щодо здорових стосунків з партнерами та її майбутнього.

На другому етапі емпіричного дослідження були проведені діагностичні процедури з метою виявлення особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства, емпірично досліджено та проаналізувати чинники, що зумовлюють сімейне насильство над жінками. Результати опитування показали, що всі респондентки знали про існування проблеми насильства в сім'ї в нашому суспільстві. Однак, більшість із них згадали насамперед фізичне (100,0%) та психологічне насильство (93,1%), тоді як показники обізнаності щодо економічного (44,4%) та сексуального насильства (38,9%) були значно нижчими. Під час консультативних бесід із одруженими та розлученими жінками було з'ясовано, що в більшості випадків психологічне насильство передувало фізичному, економічному та сексуальному насильству, і часто сприймалося як найбільш тяжке з усіх видів

агресії. Це підтверджує важливість раннього виявлення психологічного насильства як першого сигналу інших форм насильства в родині.

Дані дослідження показали, що більшість респонденток (79,2%) зазнали насильства в сім'ї від батька, матері або чоловіка. Зокрема, 70,0% незаміжніх жінок, 82,1% одружених та 92,6% розлучених вказали на насильство з боку батька. Щодо насильства з боку чоловіка, то 85,7% одружених жінок і 92,6% розлучених відзначили такий досвід. Також зафіксовано, що жінки, які зазнали насильства від батька, прагнуть навчитися самоповазі та відстоюванню своїх цінностей і кордонів. Однак одружені жінки, які мали досвід насильства як від батька, так і від чоловіка, демонструють низьку самооцінку, почуття приреченості та смиренності. Вони часто вважають своїм призначенням бути терплячими та хорошими дружинами, здатними прощати. Водночас розлучені жінки, які зазнали насильства від чоловіка та батька, здаються більш усвідомленими та націленими на любов і турботу про себе.

Визначено, що половина одружених та розлучених респонденток (50,0%) вважають, що заслуговують на насильство з боку чоловіка. Однак у різних категоріях досліджуваних пояснення такої відповіді суттєво відрізняються. Згідно з даними опитувальника «Аналіз сімейної тривоги (АСТ)», у одружених жінок переважали почуття вини та тривожності, в той час як розлучені респондентки зазначили високий рівень напруженості, пов'язаної з вирішенням побутових питань, невизначеністю та необхідністю «здаватися сильною».

Окремо слід зазначити, що одружені жінки значно рідше, ніж розлучені, інформують інших про насильство в родині. Лише п'ята частина (21,4%) заміжніх жінок зазначила, що їхні родичі (окрім дітей) знають про насильство, тоді як серед розлучених жінок таких відповідей більше половини (57,1%). Загалом, рівень інформованості про насильство серед розлучених жінок значно вищий. Так, 71,4% розлучених респонденток зверталися до соціальних служб та правоохоронних органів, а 21,4% – до психологів. Для порівняння, серед одружених жінок ці показники становлять відповідно 10,7% та 3,5%.

Отримані дані також показали, що одружені жінки є більш ізольованими від соціального оточення порівняно з розлученими. Так, соціальний круг (соціальний атом) всіх (100,0%) розлучених жінок включає родичів (окрім дітей) і подруг/друзів, а також психологів (78,6%). Натомість серед одружених респонденток ці показники складають: родичі (28,6%), подруги/друзі (39,3%) та психологи (25,0%). Чверть (25,5%) одружених жінок додали до свого соціального оточення соціальних працівників та правоохоронців. У розлучених жінок соціальних працівників і правоохоронців не виявлено, але більшість з них (78,6%) мають психологів. Це може свідчити про те, що розлучені жінки вже не потребують захисту, а їхня потреба зосереджена на психологічному відновленні та розвитку.

Особливу увагу заслуговують 71,4% респонденток (як одружених, так і розлучених), які зазначили наявність обтяжливих факторів, таких як зловживання алкоголем, наркотиками та інші, що можуть сприяти виникненню насильства в родині. Крім того, 85,7% опитаних відзначили ознаки психопатичної поведінки своїх партнерів за чек-листом Р. Хаєра, що підкреслює важливість соціальних та психологічних факторів, які суттєво впливають на динаміку насильства в сім'ї та взаємини між подружжям.

Дослідження також показало, що одружені жінки мають гірше самопочуття та відчувають більший дискомфорт у власному домі порівняно з розлученими жінками. Розлучені жінки демонструють кращі показники самопочуття та відчувають більший комфорт у своєму домі, що, ймовірно, є результатом меншого стресу та більшої свободи після розлучення, що свідчить про вищий рівень самостійності та задоволення від власного простору.

3. На підставі сформульованих припущень, що жінки, які знали або рано дізналися про здатність чоловіка до насильства та залишалися з ним у шлюбі, можуть перебувати під впливом батьківського та материнського комплексів, бути «психологічно готовими» до переживання насильства в родині через деструктивні переконання щодо поведінки чоловіка в сімейних стосунках, конкретні сценарії подружнього життя або сімейні міфи, а також з огляду на їх

прагнення змінити свою життєву ситуацію і побудувати в майбутньому гармонійні стосунки, в яких не буде місця насильству, ми вважаємо доцільним розробити програму психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА ВІД ЧОЛОВІКІВ З ОЗНАКАМИ ПСИХОПАТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

3.1. Подружжя з чоловіком з ознаками психопатичної поведінки як фактор сімейного насильства

Проблема подружжя з чоловіком з ознаками психопатичної поведінки є важливою й актуальною, оскільки вона стосується як психологічних аспектів насильства в родині (зокрема над дружиною), так і фізичних небезпек для здоров'я і благополуччя членів родини, особливо жінок і дітей. Під час нашого емпіричного дослідження особливостей допомоги жінкам, які постраждали від сімейного насильства, отримано дані, що 42,9% жінок одружені з чоловіками, які мають ознаки психопатичної поведінки, що перетворює життя жінки на потенційне небезпечне.

Перед тим як розглянути особливості подружжя з чоловіком з ознаками психопатичної поведінки, опишемо психологічний профіль особистості з психопатичним розладом. *Психопатичний розлад особистості (ППР)* – це хронічне психічне захворювання, яке характеризується порушенням емоційного реагування, соціальної взаємодії та контролю імпульсів. Люди з ППР часто описуються як маніпулятивні, безжальні та безвідповідальні. Вони можуть бути надзвичайно чарівними і харизматичними, що часто робить їх привабливими для інших. Однак під їхньою привабливою маскою часто ховається жорстока і безсердечна людина.

Термін «розлад особистості» прийшов на заміну застарілій концепції «психопатії», яку використовували в радянській та українській психіатрії до переходу на Міжнародну класифікацію хвороб 10-го перегляду (МКХ-10) у 1997 р. Раніше вважалося, що психопатії виникають внаслідок вродженої неповноцінності нервової системи та шкідливих впливів на плід та дитину, зокрема, під час пологів. Зараз розглядається низка факторів, які варіюють за

впливом залежно від типу розладу та індивідуальних характеристик людини.

Ідеї та концепції про розлади особистості коріннями сягають часів Гіппократа, який вживав термін «психопатичний темперамент». А термін «психопатія» вживався для опису людей із серйозними порушеннями поведінки, яких суспільство вважало «ненормальними» або «дефективними». Як психіатричне явище він був вперше систематично описаний французьким лікарем і психіатром Ф. Пінелем [72], якого часто називають батьком сучасної психіатрії. Він став одним із перших, хто спробував систематизувати підхід до психічних розладів. У своїй роботі «*Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale*» (в перекладі з французької – «Медико-філософський трактат про психічні розлади», опублікованої в 1801 р.) він відокремив фізичні та психічні розлади від інших хвороб, зокрема від фізичних захворювань, таких як інфекції чи травми. Також Ф. Пінель описав психопатії в контексті порушень поведінки, які не мали органічних або очевидних фізичних причин. Його концепція психопатії була в значній мірі феноменологічною – тобто, він описував зовнішні симптоми і прояви цих розладів, а не їх глибокі внутрішні механізми чи причини. Однак, Ф. Пінель не використовував термін «психопатія» в тому вигляді, в якому ми його розуміємо сьогодні. Пізніше, у ХХ столітті, термін психопатія був розширений і уточнений завдяки дослідженням інших психіатрів, таких як Е. Крепелін, Г. Шмідт, Р. Гартмут та ін..

Німецький психіатр Е. Крепелін у 1904 р. класифікував психопатії, використовуючи *феноменологічний підхід*. У праці «*Psychiatrie: Ein Lehrbuch für Studierende und Ärzte*» (в перекладі з німецької – «Психіатрія: Підручник для студентів і лікарів») Науковець розглядав зв'язок між психопатією та кримінальною поведінкою. Він підкреслював важливість індивідуальних відмінностей у поведінці людей з психопатичними рисами, що дозволяло йому окремо оцінювати їхні реакції на соціальні та моральні норми, а також характер взаємодії з іншими людьми. Важливою частиною його класифікації було вивчення того, як ці психопатичні розлади впливають на здатність особи

функціонувати в суспільстві.

Е. Крепелін вважав, що психопатії не є тимчасовими порушеннями, а скоріше стабільними особливостями особистості, що формуються на основі біологічних та соціальних факторів. За його теорією, ці психопатії були розподілені в залежності від схильності до певних типів поведінки як «вороги суспільства», «нестійкі», «імпульсивні», «збудливі» та інші [70]:

«Вороги суспільства» – це особи, які через свою агресивність, аморальність і беззаперечну відсутність емпатії порушують соціальні норми, часто демонструючи схильність до кримінальної діяльності.

«Нестійкі» – це люди, що не мають стабільної самоідентифікації і часто міняють свої переконання та поведінкові моделі, що заважає їм адаптуватися до соціальних ситуацій.

«Імпульсивні» – ці особи схильні до раптових і неконтрольованих вчинків, часто не замислюючись над наслідками своїх дій. Вони мають труднощі з дотриманням соціальних правил через недостатній контроль над своїми емоціями.

«Збудливі» – люди, які характеризуються підвищеною збудливістю, схильністю до гіперреактивності, часто мають труднощі в підтримці тривалих соціальних зв'язків через свою нестабільність.

Загалом, класифікація Е. Крепеліна дала змогу детальніше вивчити різні аспекти психопатичних розладів і їхню взаємодію з соціальним середовищем, хоча в подальшому ця теорія зазнала критику через її поверхневий підхід до детальнішого вивчення причин і наслідків психопатії. Згодом на основі цих досліджень було розвинуто багато інших моделей і класифікацій, що включали більш комплексний підхід до розуміння психопатії, зокрема в контексті неврології, генетики і психоаналітичних теорій. Наприклад, роботи таких психіатрів та психологів, як Г. Шмідт (*«Die Psychopathie und ihre klinische Bedeutung»* /Психопатія та її клінічне значення) та Р. Гартмут (*«Die Psychopathie als Störung der inneren Balance»* /Психопатія як порушення внутрішнього балансу), значно розширили розуміння про зв'язок між

соціальними і біологічними факторами, що можуть призводити до розвитку психопатії [34, 80].

І хоча роботи Г. Шмідта та Р. Гартмута мають менш широку популярність в порівнянні з теоріями Е. Крепеліна, їхні дослідження допомогли збагатити розуміння психопатії, зокрема в контексті психоаналізу, соціальних аспектів і терапевтичних підходів до лікування. Ці роботи також послужили основою для подальших розробок у діагностиці та терапії особистісних розладів. Слід зазначити, що ідеї Е. Крепеліна розвинула і уточнила сучасна концепція антисоціального особистісного розладу (АПР) в рамках DSM-5, зокрема щодо соціальної девіації та стійких патернів агресивної чи маніпулятивної поведінки, що шкодять як особистому розвитку, так і соціальній інтеграції індивіда.

Важливим етапом у розвитку розуміння психопатії стала класифікація психопатій радянського психіатра П. Ганнушкіна [11]. Спираючись на феноменологічний підхід та ґрунтуючись на *типологічному підході*, він вперше запропонував детальну класифікацію психопатій, зокрема в контексті психопатичних рис особистості. П. Ганнушкін розглядав психопатії як стійкі патологічні особистісні особливості, які виникають в результаті незначних відхилень у розвитку особистості та їх поєднанні з певними соціальними та психологічними факторами. У своїй класифікації він виокремлював кілька основних типів психопатій, серед яких найбільше значення мали:

- *Шизоїдні психопатії* – це тип психопатії, що характеризується відчуженістю, емоційною холодністю та соціальною ізоляцією. Люди з таким типом психопатії мають схильність до замкнутого способу життя і часто проявляють інтерес до абстрактних, інтелектуальних занять.
- *Екзальтовані психопатії* – характеризуються надмірною емоційною реактивністю, схильністю до афективних зривів, надмірної імпульсивності, часто супроводжуються підвищеною чутливістю до соціальних оцінок та нездатністю контролювати власні емоції.
- *Істеричні психопатії* – для таких осіб властиві драматизація

емоційних станів, підвищена здатність до маніпуляції емоціями оточуючих, прагнення привертати увагу та виставляти себе в центрі уваги.

- *Параноїдні психопатії* – це тип психопатії, при якому людина відчуває підвищену підозрілість, недовіру до оточуючих, а також може бути схильна до образ і агресії, намагаючись захистити свою позицію чи погляди.
- *Психастенічні психопатії* – характеризуються схильністю до тривожності, сумнівів, самоаналізу, що часто призводить до паралічу волі й неспроможності приймати рішення через постійну невпевненість у собі.
- *Тривожні психопатії* – виникають на тлі надмірної тривожності, схильності до переживань і страхів, що часто заважає людині адаптуватися в соціальному середовищі.
- *Антисоціальні психопатії* – це порушення особистості, яке характеризується стійкими, негативними соціальними установками і поведінковими проявами, що включають ігнорування прав та почуттів інших людей. Люди з антисоціальною психопатією часто порушують соціальні норми та закони. Це може включати крадіжки, шахрайство, насильство або інші дії, що завдають шкоди суспільству чи іншим людям. Вони можуть проявляти агресію, як вербально, так і фізично, і робити це без жалю або замислювання про наслідки своїх дій, не відчуваючи при цьому провини або каяття за свої вчинки, навіть якщо ці вчинки завдають болю іншим. Часто антисоціальні психопати виявляють великий рівень маніпулятивності у своїх взаєминах з іншими людьми, можуть використовувати інших для досягнення своїх цілей, без урахування їхніх потреб чи бажань. Також вони не схильні вчитися на своїх поразках або покараннях, бо не відчувають провини. Це може вести до повторення негативних моделей поведінки. П. Ганушкін підкреслював, що антисоціальна психопатія – це не просто набір антисоціальних вчинків, а саме розлад особистості, що має стійкі й глибокі корені в характері особистості. Цей розлад часто діагностується у людей, які не мають емоційної гнучкості і не можуть адаптуватися до соціальних умов. На думку психіатра, цей розлад є важким для корекції, адже люди, які страждають від нього, рідко шукають

допомоги та часто не вважають свої вчинки проблемними.

Важливо зазначити, що П. Ганушкін зробив акцент на стабільності і хронічності психопатичних рис та визначав психопатії як основну причину соціальних порушень. Зокрема, він вказував, що психопатії – не тимчасові порушення, а стійкі особливості особистості, які проявляються в різних сферах життя. Тому, за П. Ганушкіним, психопати потребують не тільки соціальної адаптації, але й психіатричного втручання.

У сучасній МКХ-10 розлади особистості описуються як серйозні порушення характерологічної конституції та поведінкових тенденцій, які не є прямими наслідками захворювання, травми чи іншого гострого ураження головного мозку або інших психічних порушень. Зазначається, що такі розлади зазвичай охоплюють декілька сфер психіки та супроводжуються особистісною та соціальною дезінтеграцією. Їхній початок зазвичай має місце у дитячому чи підлітковому віці і триває протягом періоду зрілості. DSM-5 характеризує особистісні розлади як стійкі, жорсткі патерни тривалого існування, що викликають значний дистрес чи порушення та не є результатом вживання речовин чи інших медичних станів.

Одним з основних загальних діагностичних критеріїв розладів особистості, представлених як у МКХ-10, так і в DSM-5, є суттєве відхилення внутрішніх переживань і поведінки індивіда від загальноприйнятого діапазону (норми). Це відхилення має проявлятися більш ніж в одній із таких сфер: когнітивній сфері (характер сприйняття й інтерпретації предметів, людей та явищ, формування відносин і образів «Я» та «інші»), сфері емоційності (діапазон, інтенсивність та адекватність емоційних реакцій), контролю потягів і задоволення потреб та сфері стосунків з іншими (манери вирішення інтерперсональних ситуацій). Відсутність гнучкості, недостатня адаптивність або інші дисфункціональні особливості в осіб із розладами особистості спостерігаються в широкому діапазоні особистісних і соціальних ситуацій, унаслідок чого спостерігається дистрес або негативний вплив на оточення.

Церебральні перетворення, що властиві психопатії, впливають на

широкий спектр емоцій, доступних цим особам. Медичні дослідження показують, що у психопатів виникають проблеми, пов'язані зі змінами у взаємодії між префронтальною корою і мигдалиною. Ці області мозку відповідають за виконавчі функції та емоційне навчання відповідно. Знижена активація лобової кори в поєднанні із збільшеним рівнем тестостерону та зменшеним рівнем серотоніну може стимулювати імпульсивність у психопатів. Цей комплекс факторів сприяє втраті самоконтролю та сприяє імпульсивній поведінці, такій як зловживання наркотиками чи фізична агресія. Такий стан також пов'язаний із відсутністю довгострокового планування. Зазвичай психопати не визначають життєвих цілей, а їхня поведінка піддана тимчасовим імпульсам. Характерна для психопатів відсутність щирості та схильність до маніпуляцій може виявлятися в різних формах, але ці риси є невід'ємними частинами особистості людей із помірним рівнем психопатії, які можуть не проявляти багато інших характерних ознак.

Біологічні перетворення у психопатів призводять до постійної потреби у стимуляції, сприяючи уникненню нудьги. Це явище спільне з екстравертами, які мають низький рівень активації мозку у спокійному стані, і також із особами, що мають порушення, такі як СДУГ. Характерні для психопатів маніпулятивність та егоцентризм часто виявляються у їхньому прагненні використовувати інших для задоволення власних потреб. Це може виявлятися у житті на чужі рахунки, наприклад, за рахунок батьків або партнерів. Навіть коли психопати вчиняють дії, що завдають шкоди іншим людям, їхнє внутрішнє переживання вини за такі вчинки зазвичай відсутнє. Брак емоційної емпатії дозволяє їм беззастережно вчиняти злочини та маніпулювати іншими, не зазнаючи сумнівів.

Часто психопати перебувають у багатьох різноманітних міжособистісних відносинах, які, проте, мають тенденцію бути короткочасними. З урахуванням їхніх труднощів у встановленні глибоких зв'язків та небажання брати на себе зобов'язання, вони поринають у відносини поверхнево і, головним чином, цікавляться матеріальними та практичними

вигодами, які можуть одержати від своїх партнерів.

Специфічний профіль психопата часто описується як хороша та дружелюбна особа з високим рівнем соціальних навичок. Один із екстремальних прикладів цього може бути історія Теда Банді, вбивці, який здійснював свої злочини, завойовуючи довіру своїх жертв та надсилаючи їм численні любовні листи. Навіть після вироку смерті він отримував пропозиції про шлюб та виявлявся вражаюче соціально адаптованим.

Отже, *серед основних ознак психопатії виділяють:*

- *Невміння співчувати, холодність та емоційна відчуженість:* психопати не здатні до глибоких емоційних переживань до справжнього емпатійного відгуку на страждання інших, що робить їх схильними до жорстоких вчинків.
- *Маніпулятивність та обман:* для досягнення своїх цілей (зокрема для того, щоб близька людина почувалася винною чи залежною) психопати часто використовують маніпуляції, обіцянки, брехню, а також демонструють чарівність і шарм.
- *Імпульсивність та агресивність:* у стресових або загрозованих ситуаціях у відповідь на найменші подразники психопати схильні діяти без роздумів, проявляючи агресію або навіть насильство.

У контексті нашого дослідження слід вказати на те, що чоловіки з ознаками психопатії та ознаками психопатичної поведінки можуть створювати токсичні і навіть небезпечні сімейні стосунки, в яких насильство (як фізичне, так і психологічне) є частиною взаємодії з партнером. Психопатичні риси не тільки ведуть до конфліктів, а й поглиблюють кризові ситуації, де насильство стає нормою для дружини та дітей та має циклічний характер.

У 1979 р. американська психологія Л. Вейс у своїй книзі «The Battered Woman» представила концепцію «цикла насильства» [83]. Вона систематизувала та пояснила динаміку насильницьких стосунків, спостерігаючи, як жертви домашнього насильства часто переживають цикли, які включають фази напруги, акти насильства та періоди примирення (так

званий «медовий місяць»). Розглянемо цю концепцію як відображення стосунків між чоловіком-кривдником та жінки, яка страждає від насильства:

1. *Фаза напруги (напруження)* характеризується поступовим накопиченням напруження та емоційного стресу в стосунках. Кривдник може проявляти агресивну поведінку, критикувати, принижувати, контролювати жінку через ревності чи вимоги; маніпулювати та здійснювати психологічний тиск, створюючи у неї відчуття провини або неповноцінності, та змушуючи її сумніватися в собі, своїх вчинках і навіть реальності ситуації. Психологічний тиск з боку чоловіка-кривдника може включати не тільки постійну критику, погрози, а й заперечення потреб і бажань жінки, знецінення її. Під впливом цих факторів у жінки зростають напруженість та страх, вона переживати за можливу ескалацію конфлікту та може почати остерігатися певних ситуацій чи тем, на які партнер реагує агресивно. Цей етап може тривати протягом кількох днів чи тижнів і майже завжди завершується ескалацією конфлікту, перехід до наступної фази.

2. *Фаза акту насильства* характеризується тим, що кривдник втрачає контроль над собою і через гнів, ревності, бажання контролю або маніпуляцій вдається до фізичного, психологічного, сексуального або емоційного насильства. Фізичне насильство може включати побиття, удари, душіння, штовхання або інші форми фізичного насильства. Жінка може отримати тілесні травми. В деяких випадках насильство може включати сексуальні домагання або примус до сексу без згоди, чи бути менш явним, наприклад, нанесення психологічного болю через образи чи погрози. Кривдник може намагатися ізолювати свою жертву від родичів, друзів або будь-якої підтримки, щоб утримувати її в залежності від себе. Він може контролювати її фінанси, спілкування чи навіть зовнішній вигляд. Особливу увагу хочемо звернути на газлайтинг, коли чоловік-кривдник маніпулює дружиною таким чином, що вона починає сумніватися в реальності подій і своїх власних відчуттях. Це одна з найпоширеніших форм психічного насильства, яка може тривати роками [69, 70, 74].

3. *Фаза примирення (медового місяця)*. Після акту насильства чоловік-кривдник може відчутися провинним або спробувати відновити контроль, змінивши свою поведінку. Він може проявити теплоту, обіцянки змінитися, дарувати подарунки або просити вибачення. Психологічно цей період може бути дуже заплутаним для жінки, оскільки кривдник може проявляти себе як ласкавий, турботливий партнер, відновлюючи емоційний зв'язок. Зазвичай він зобіцяє, що більше ніколи не застосовуватиме насильства. Жінка може в це повірити, відчутися полегшення від надії, що все буде добре, та відновити довіру до партнера. Але, на думку Л. Вейс, цикл насильства може повторюватися знову і знову, посилюючись з кожним разом. В результаті жінка часто потрапляє в замкнуте коло, яке важко порушити без стороннього втручання.

Слід нагадати, що жінки, які зазнали насильство, часто переживають тяжкі психологічні наслідки (тривожні розлади та депресію, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), зниження самооцінки і почуття безвиході, соціальна ізоляція через страх чи маніпуляції агресора тощо). Ці наслідки можуть тривати навіть після того, як відносини закінчуються, тому реабілітація таких жінок часто потребує тривалої психотерапевтичної допомоги та медичного лікування.

3.2. Програма психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу

Для запобігання та протидії сімейному насильству і психологічної підтримки жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки було розроблено програму психологічної допомоги «Життя без насильства» (Додаток Д). Учасницями програми стали 12 одружених та розлучених жінок, які брали участь в емпіричному дослідженні та вказали на наступне:

- насильство з боку батька в дитинстві та насильство від чоловіка;
- досвід стосунків з чоловіком з ознаками психопатичної поведінки;

- бажання позитивних змін у житті, уважного та поважного ставлення до себе.

Програма передбачала 5 групових зустрічей в онлайн форматі тривалістю по 3 години, які були побудовані на засадах аналітичної, гуманістичної та екзистенційної психології. Метою програми було надання підтримки учасникам в процесі їхнього психологічного відновлення після пережитого сімейного насильства та допомога в пошуку внутрішнього ресурсу для подолання його наслідків [1, 7, 25, 29, 47].

Кожна заняття будувалося за єдиним алгоритмом. Спочатку учасників групи інформували про певні ознаки психопатії і насильства в сім'ї. Після чого їм пропонувалося проаналізувати стосунки подружжя та виокремити ознаки психопатичної поведінки чоловіків на прикладі художніх фільмів або реальних випадків з життя. Потім, за допомогою методів юнґіанського консультування закріплювалося бажання жінки до позитивних змін у житті та самоздійснення. На завершення учасниці обмінювалися враженнями від роботи та порівнювали свій психологічний стан напочатку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

Доречно вказати, що *кіноterapia*, як сучасний напрям групової психотерапії, є потужним інструментом для самопізнання та вирішення як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів. Фільми різних жанрів – художні, анімаційні, документальні (так само як і міфи, легенди, казки та інші культурні наративи) – містять багатий спектр образів та символів, які інтерпретуються індивідом через призму його особистого життєвого досвіду [39].

Кіноterapia, як медіапсихологічний ресурс для зцілення особистості в контексті групової роботи, вирішує низку важливих завдань. Серед них: розвиток здатності до самопостереження, саморозкриття та емпатії; стимулювання прийняття відповідальності за власне життя та усвідомлення, а також переосмислення своїх цілей, дій, почуттів і психологічних проблем; формування позитивного мислення, духовного зростання і саморозвитку. Усе це сприяє глибшому розумінню себе, підвищенню психоемоційної стійкості та

гармонізації внутрішнього стану особистості [66].

Фільми, які були рекомендовані для перегляду учасницям програми, відповідали двом основним критеріям: по-перше, кіно-героїні повинні були бути близькими за віком до учасниць групи, що дозволяло створити ефективну ідентифікацію, а по-друге, сюжети мали зображати як деструктивні, так і конструктивні моделі поведінки. Важливим аспектом було те, що героїні фільмів стояли перед вибором і повинні були вирішувати питання, пов'язані з проблемою сімейного насильства, що допомагало учасницям розглядати такі ситуації з різних перспектив і шукати можливі шляхи вирішення в реальному житті [51, 57].

Далі розглянемо зміст занять на прикладі першої зустрічі *«Подарунок або злий жарт долі»*, яка була присвячена виявленню «істинного» обличчя психопата, яке ховається за маскою ідеального чоловіка. Учасницям було запропоновано подивитися на слайди (Додаток Е), обговорити його зміст та згадати перші враження від свого чоловіка та життєві ситуації, коли він демонстрував турботу, увагу, підтримку та любов.

Потім учасниці отримали завдання, відслідкувати зміни в поведінці головного герою, його стосунках із дружиною та наслідки таких стосунків для дружини під час перегляду фільму *«Великі очі»* (2014), режисера Тіма Бертона. Нагадаємо, що фільм *«Великі очі»* заснований на реальних подіях і розповідає історію художника Вальтера Кінга, який привласнив собі картини своєї дружини, Маргарет Кінг. Вальтер, видаючи її роботи за свої власні, маніпулює її життям і кар'єрою, спричиняючи психологічне насильство та контроль.

Цей фільм яскраво демонструє психологічне насильство в подружніх стосунках. Вальтер Кінг створює образ сильного та успішного художника, водночас позбавляючи Маргарет можливості проявити себе. Його маніпуляції починаються з того, що він стверджує, що її роботи не достатньо хороші для публіки, і таким чином переконує її, що вона не здатна на успіх без його допомоги. Вальтер усвідомлює, що для того, щоб зберегти свою «велич», йому потрібно позбавити Маргарет її самостійності. Тому він поступово ізолює

Маргарет від її друзів і родини, роблячи її залежною від нього. Він використовує її емоційну слабкість і невпевненість у собі, створюючи атмосферу, в якій вона відчувається безпорадною і беззахисною. Її картини стають продовженням його власного успіху, хоча він ніколи не визнає її внесок.

Вальтер постійно перекручує реальність, щоб зберегти свою контрольовану версію подій. Він заперечує правду, стверджуючи, що його дружина є лише допоміжним елементом його «успіху». Це веде до того, що Маргарет поступово починає сумніватися в своїх здібностях і ставати все більш залежною від його оцінок і рішень. Він застосовує техніку газлайтингу – психологічну маніпуляцію, при якій він змушує Маргарет сумніватися в її власному сприйнятті реальності [82, 84]. Він не лише забирає її заслуги, але й заперечує очевидні факти, переконуючи її, що вона в усьому помиляється. Це змушує Маргарет страждати від невпевненості в собі та своєму сприйнятті світу. Вальтер Кінг активно будує свою кар'єру на основі чужої праці, в той час як Маргарет все більше потрапляє у роль пасивної жертви. Він постійно застосовує до неї психологічний тиск, змушуючи її мовчки приймати його версію подій та визнати його як головного діяча в їхньому спільному житті.

Під час обговорювання фільму «Великі очі» учасницями було складено психологічні портрети Вальтера Кінга та Маргарет Кінг. Так, учасниці вказали, що Вальтер Кінг демонструє риси маніпулятора та нарциса. Він має потребу в контролі, намагається зберегти власну владу і статус за рахунок інших. Його дії спрямовані на утвердження власної значущості, а також на переконання навколишніх, що він є креативним лідером. При цьому він свідомо використовує слабкості Маргарет, щоб створити образ себе як єдиного генія. Про Маргарет Кінг учасниці написали, що спочатку вона була вразливою та невпевненою в собі, але з часом її самооцінка стає жертвою систематичних маніпуляцій і знецінення. Маргарет поступово втрачає власну ідентичність та здатність виступати за свої інтереси. Вона не одразу знаходить спосіб заявити про себе і відновити контроль над своїм життям, хоча і починає усвідомлювати,

що її підтримка та любов до чоловіка використовуються для його особистої вигоди.

Учасниці згодилися, що фільм показує не лише історію жінки, яка була позбавлена можливості визнати власну цінність як художника, а й проблему токсичних стосунків, де один партнер маніпулює іншим, забираючи його здатність до самовираження та самовизначення. Ключовим моментом у фільмі, на думку учасниць, стає усвідомлення Маргарет того, що її картини були витрачені не для її особистої реалізації, а для утвердження сили Вальтера. Як наслідок, вона повинна відновити свою внутрішню силу та почати протистояти його контролю, що є важким процесом, але в кінці кінців веде до її звільнення та пошуку власного голосу.

Слід зазначити, що вибір фільму «Великі очі» для першої зустрічі не був випадковим. Юнгіанський підхід в психологічній допомозі передбачає діалог свідомого та несвідомого змісту психіки. А несвідоме, як відомо, розмовляє на мові символів. Очі – це символ, який має глибоке значення в психології, оскільки вони є не лише органом зору, але й метафорою для внутрішнього бачення, прозорості або ж прихованих аспектів особистості. Очі часто асоціюються з поглядом на себе та світ, вони можуть символізувати прозорливість, інтуїцію. Вони часто вважаються «дзеркалом Душі», оскільки саме через очі людина виражає свої глибинні почуття, навіть коли мовні чи фізичні вирази обмежені. Очі можуть показувати стани страху, захоплення, смутку чи радості, відкриваючи ті емоції, які можуть залишатися непоміченими на інших рівнях спілкування.

Очі як символ може бути особливо значущим у контексті фільму «Великі очі», де основною темою є боротьба жінки за визнання своєї самобутності та самовираження. У фільмі великі, виразні очі героїні стають метафорою її внутрішньої боротьби, її прагнення бути почутою і побаченою, а також символом того, як емоції та переживання можуть «читатися» іншими через зовнішні ознаки, навіть якщо самі персонажі намагаються приховати свою внутрішню боротьбу.

Таким чином, очі як символ несвідомого розкривають не лише зовнішній погляд на світ, але й відкривають шлях до глибших рівнів самосвідомості, дозволяючи розпізнати ті емоції, які часто залишаються поза увагою, але впливають на поведінку та відносини. Використання цього символу у кінотерапії сприяє більш глибокому розумінню себе, своїх емоційних реакцій і внутрішніх конфліктів, а також дає можливість для їх подолання через осмислення і прийняття цих емоцій.

Далі, за допомогою методу активної уяви, розробленого К. Юнгом, закріплювалося бажання жінки до відновлення особистості та позитивних змін у житті. Ми обрали цей метод, оскільки він передбачає роботу з несвідомими процесами (сновидіннями, фантазіями тощо) через перегляд образів уяви, ведення діалогів і їх вербалізацію. На відміну від контрольованих форм уяви, терапевт не дає жодних інструкцій і не керує процесом. Основною метою активної уяви є можливість почути голоси тих аспектів особистості, які зазвичай залишаються непоміченими, і таким чином встановити зв'язок між свідомістю та несвідомим. Цей процес розширює самопізнання та відкриває шлях до внутрішнього зцілювального потенціалу. Навіть якщо кінцеві результати, малюнки, живопис, писання, скульптура, танець, музика тощо, не піддаються інтерпретації, між творцем і його творінням виникає зв'язок, що сприяє зміні свідомості [6, 46, 52, 54]. Тому активна уява підтримує процес індивідуації – розкриття та реалізацію унікальних рис і потенціалу людини. Так, під час першого заняття учасницям пропонувалося зануритися в медитативний стан, уявити зустріч з «Художником їхнього життя», поговорити з ним про сенс існування та отримати від нього поради або мудрі настанови.

На завершення учасниці обмінювалися враженнями від роботи та оцінювали свій психологічний стан напочатку і наприкінці зустрічі. Наведемо приклади декількох відгуків учасниць після першого заняття:

- Дивовижний стан легкості. Враження, що я народилася ще раз і тепер можу почати жити по-іншому, щасливе і з задоволенням (Ганна, 33 р.).
- Я зрозуміла, що хочу бути художником свого життя, щоб картина,

яку я намалюю, залишилася безцінною спадщиною для моїх дітей та онуків (Юлія, 25 р.).

- Є про що подумати. Питань більше ніж відповідей. Але найголовніше що я хочу жити по-іншому (Настя, 31 р.).

Зазначимо, що суб'єктивна оцінка самопочуття по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще самопочуття) вкінці першої зустрічі була вища, чим на початку, у 83,3% досліджуваних; а на п'ятій зустрічі самопочуття покращилось у 100% учасниць.

Надалі актуальною є розробка семінару-тренінгу щодо підготовки психологів та юнганських консультантів для роботи з жінками, які постраждали від насильства чоловіків з ознаками психопатичної поведінки.

Висновки до розділу 3

1. Вивчено та описано психопатичний розлад особистості (ППР) як хронічне психічне захворювання, що характеризується порушенням емоційного реагування, соціальної взаємодії та контролю імпульсів. Прослідковано розвиток ідей та концепцій про розлади особистості від Гіппократа до сучасній МКБ-10 та DSM-5. Зокрема, ознайомлено з феноменологічним, типологічними та медичними підходами щодо психопатичних розладів особистості. Так, Ф. Пінель відокремив фізичні та психічні розлади від інших хвороб та описав психопатії в контексті порушень поведінки, що не мали органічних або очевидних фізичних причин; Е. Крепелін розглядав зв'язок між психопатією і кримінальною поведінкою та вважав, що психопатії не є тимчасовими порушеннями, а скоріше стабільними особливостями особистості, що формуються на основі біологічних та соціальних факторів; П. Ганушкін вважав психопатії як стійкі патологічні особистісні особливості, що виникають в результаті незначних відхилень у розвитку особистості та їх поєднанні з певними соціальними та психологічними факторами, він розробив класифікацію психопатій та акцентував на стабільності і хронічності психопатичних рис, а також на тому,

що психопати потребують не тільки соціальної адаптації, але й психіатричного втручання.

2. Вказано, що шлюб з кривдником перетворює життя жінки на потенційне небезпечне та робить її заручницею в замкнутому колі циклу насильства. Вивчено концепцію циклу насильства Л. Вейс, та описано її стадії в контексті дослідження стосунків між чоловіком-кривдником та жінки, яка страждає від насильства. Звернуто увагу на газлайтинг як засіб психічного насильства з боку чоловіка-кривдника, коли він маніпулює дружинною таким чином, що вона починає сумніватися в реальності подій і своїх власних відчуттях.

3. Проаналізовано отриману інформацію та складено узагальнений психологічний портрет чоловіка з ознаками психопатичної поведінки. Зокрема, виокремлено такі специфічні ознаки як: невміння співчувати, холодність та емоційна відчуженість, маніпулятивність та обман, імпульсивність та агресивність.

4. Розроблено та апробовано Програму психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу «Життя без насильства». Програма була побудована на засадах аналітичної, гуманістичної та екзистенційної психології і включала 5 занять тривалістю 3 години кожне. Основною метою програми було надання підтримки учасницям в процесі їхнього психологічного відновлення після пережитого сімейного насильства та допомога в пошуку внутрішнього ресурсу для подолання його наслідків.

На підставі відгуків учасниць програми та результатів суб'єктивного оцінювання психологічного стану за 10-ти бальною шкалою (чим вище бал, тим краще стан) можна констатувати, що програма відповідає поставленій меті і може бути запропонована практичним психологам для роботи з жінками, які постраждали від сімейного насильства з боку чоловіків з ознаками психопатичної поведінки.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети і завдань дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. У результаті аналізу теоретичних джерел, що стосуються міжгалузевих підходів до допомоги та захисту жінок від домашнього насильства, було розглянуто правові, соціальні та психологічні аспекти цієї проблеми. Сімейне насильство визначено як одне з найбільш загрозливих соціальних явищ сучасності, що серйозно порушує основні права людини та створює загрозу для життя, фізичного та психічного здоров'я, а також для гідності, честі та інших особистих прав і свобод. Окреслено різноманітні ознаки, форми та причини насильства щодо жінок в межах правового поля, а також розглянуто основні принципи соціальної допомоги жінкам, які стали жертвами насильства. У ході дослідження також визначено важливі психологічні аспекти, пов'язані з оцінкою ступеня травматизації жінок. Зокрема, з'ясовано, що психолог має виявити ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних станів, панічних атак та інших наслідків насильства.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах війни домашнє насильство набуло більш загрозливих форм, а його наслідки стали більш серйозними. Вказано, що серед основних факторів, які сприяють підвищенню рівня насильства під час війни, є: збільшення кількості зброї в суспільстві та можливість її використання особами, схильними до насильства; страх за власне життя, невизначеність щодо майбутнього, втрати близьких, житла та матеріальних благ, погіршення економічної та соціальної ситуації, а також зростаюче психоемоційне навантаження; обмеження пересування і необхідність змінювати місце проживання для постраждалих. У дослідженні виокремлено три основні принципи програм підтримки жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї: забезпечення фізичної та психологічної безпеки постраждалих; невідворотність покарання для кривдників; реабілітація

постраждалих, що включає обов'язкову корекцію поведінки кривдників. Зазначено, що безпека і захист є ключовим пріоритетом соціальної допомоги, а також позначено складові цієї допомоги, серед яких конфіденційність інформації про місцезнаходження жінок та їхнє перебування в програмах підтримки.

2. У результаті вивчення наукових праць у галузі права, соціальної роботи, медицини та психології, а також порівняння характеристик жінок, які зазнали домашнього насильства, було розроблено їх психологічні профілі та запропоновано методи психологічної допомоги. Проаналізовано спеціальну літературу щодо психопатичного розладу особистості (ППР) як хронічного психічного захворювання, яке характеризується порушенням емоційного реагування, соціальної взаємодії та контролю імпульсів, та складено узагальнений психологічний портрет чоловіка з ознаками психопатичної поведінки. Визначено характерні ознаки психопатичних поведінкових проявів: відсутність емпатії, емоційна холодність, маніпулятивність, обман, імпульсивність і агресивність.

3. Описано організацію та методику дослідження психологічної допомоги жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї. Окреслено загальні методи дослідження, що включають консультативні бесіди, контент-аналіз ранніх спогадів, проєктивний малюнок «Соціальний атом», опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) чек-лист Р. Хаєра. Також проведено емпіричне дослідження, яке охоплювало дві основні фази: на першій фазі проводилось опитування щодо обізнаності жінок про проблему домашнього насильства, на другій – діагностичні процедури для визначення специфічних потреб допомоги жінкам, які зазнали насильства в сім'ї, а також для аналізу чинників, що зумовлюють домашнє насильство.

4. У ході емпіричного дослідження було визначено фактори, що сприяють виникненню сімейного насильства. Зокрема, було виявлено, що важливими чинниками є успадковані сценарії стосунків у родині (76,6% жінок, які стали жертвами насильства з боку чоловіка, пережили подібні ситуації в

дитинстві з боку батька), низька самооцінка та самоцінність (50% опитаних жінок вважають, що заслуговують на насильство) та зовнішні обтяжливі фактори (серед одружених і розлучених жінок 71,4% зазначили зловживання чоловіка алкоголем та наркотиками; 85,7% вказали на ознаки психопатичної поведінки своїх партнерів). Отримані результати дали підстави для припущення, що жінки, які зазнали насильства та залишались у стосунках з насильниками, могли бути під впливом деструктивних переконань або сімейних сценаріїв і міфів, що формували їхнє сприйняття насильства як частини нормальних стосунків.

5. На основі дослідження було розроблено та апробовано програму психологічної підтримки для жінок, які стали жертвами насильства з боку чоловіків з ознаками психопатичної поведінки. Програма, що базується на принципах аналітичної, гуманістичної та екзистенційної психології, включала 5 сесій по 3 години кожна. Основною метою програми було надання підтримки жінкам в процесі психологічного відновлення та допомога у пошуку внутрішнього ресурсу для подолання наслідків насильства. За результатами відгуків учасниць та оцінки їхнього психологічного стану можна стверджувати, що програма ефективно відповідає поставленим цілям і може бути запропонована для практичного використання психологами, що працюють з жінками, які зазнали насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи /за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. [Колективна монографія]. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283с.
2. Белікова Ю. В. Дослідження потреб постраждалих від насильства: звіт за результатами якісного дослідження. Дніпро, 2020. 26 с.
3. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. Правові горизонти. 2019. 20 (33). С. 102–107.
4. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : навч. посіб. для студентів ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів / О. Ф. Бондаренко. Харків : Фоліо, 1996. 237 с.
5. Бондаровська В. У допомогу тим, хто працює з жертвами домашнього насильства 2007. С. 6-11.
6. Бостанджи О., Ткач Р. Метод активної уяви як відповідь на психологічні виклики ХХІ століття. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції* (Київ, 20 лист. 2020 року). Київ : Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2020. С. <http://conf.krok.edu.ua/index.php/SRE/IC2020/paper/view/7>
7. Булах І. С. Психологія життєвих криз особистості : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 110 с.
8. В Україні різко зросла кількість випадків домашнього насильства: Рада та МВС пропонують посилити відповідальність. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2023> (дата звернення 16.04.2024).
9. Від домашнього насильства в Україні щороку гинуть 600 жінок – Лубінець. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3621741-vid-domasnogo-nasilstvav-ukraini-soroku-ginut-600-zinok-lubinec.html> (дата звернення 28.09.2023 р.).

10. Войтовська А. І., Кравченко О. О. Соціальна робота з жінками. Умань : Візаві, 2018. 229 с.
11. Ганушкін П. Клініка психопатій: їхня статика, динаміка, систематика. Н. Новгород. НГМД, 1998. 128 с. URL: (дата звернення 28.09.2023 р.).
12. Гендероване насильство : між звичаєм і злочином. Electronic KyivMohyla Academy Institutional Repository. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/99c9f56b-aa7f-4bad-a0c9-8f1d47d27f69> (дата звернення: 14.12.2023). (156)
13. Горбунова Я. М. Адміністративно-правове забезпечення протидії домашньому насильству : дис. докт. філософії : 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2023. с.
14. Грищенко А. Л. Правове регулювання охорони особи від правопорушень домашнього насильства : дис. докт. філософії : 081 «Право». Київський національний університет технологій та дизайну, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2024. с.
15. Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.
16. Домашнє насилля в Україні: досвід та настрої громадян. Соціологічне дослідження щодо масштабів домашнього насильства в Україні. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayinczivstverdzhuuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennya-u-robuti/> (дата звернення: червень 2021).
17. Домашнє насильство в Україні: наук. звіт. Правозахисники Міннесоти; С. Бенуелл та ін. США, 2000. 52 с.

18. Домашнє насильство крізь призму війни. Українська правда Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 21.09.2023).

19. Домашнє насильство у 2023 році: дані та тенденції. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/домашнє-насильство-2023-даніта-тенденції.pdf> (дата звернення 16.04.2024).

20. Євсюкова М. Надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї: аналіз стандартів Ради Європи. *Європейське право*. 2013 р. № 1–2. 123 с.

21. Жінки. Мир. Безпека : інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Л. Г. Ковальчук та ін. : ред. Л. Г. Ковальчук, К. Б. Левченко. Київ, 2017. 172 с.

22. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / ред. В. М. Бондаровська, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.

23. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / ред. В. М. Бондаровська, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.

24. Зінсу О. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 79–87.

25. Ільченко Н. О., Ткач Р. М. Особливості психологічної допомоги жінкам, що перебувають у шлюбі з чоловіком з психопатичною поведінкою. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку : тези доповідей V Міжнародної конференції* (Київ, 5 груд. 2024 р.). Київ : Університет «КРОК», 2024. С. <https://conf.krok.edu.ua>

26. Карпеченкова Г. В. Формування державної політики запобігання та протидії домашньому насильству в Україні : автореф. дис. канд. наук з державного управління : 25.00.02. Харків, 2023. 24 с.

27. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник. Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : Обнова компані, 2017. 256 с.

28. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству і боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 12.12.2023).

29. Консультативна психологія : навч. посіб. І. С. Булах, В. У. Кузьменко, Е. О. Помиткін та ін. Київ. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 459 с.

30. Кочемировська О. О., Христова Г. О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / Наук. ред. О. Кочемировська / Заг. ред С. Павлиш : Київ: Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 228 с

31. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 360 с.

32. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 232 с.

33. Лукач У. Теоретичні аспекти проблеми економічного насильства над жінками. Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доп. II Всеукр. з міжнарод. участю наук.-практ. конф.

(м. Івано-Франківськ, 6 квіт. 2017 р.). Івано-Франківськ : НАІР, 2017. С. 216–218.

34. Лях Т. Л., Спіріна Т. П., Клішевич Н. А. Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя в територіальній громаді. *Social Work and Education*. 2022. Т. 9. № 2. С. 245–255.

35. Лях Т., Лехолетова М., Скіпальська Г. Аналіз запитів населення щодо отримання соціально-психологічної допомоги та підтримки в умовах

COVID-19. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2021. № 1(7). С. 22–28.

36. Лях Т., Спіріна Т., Лехолетова М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2022. 1(50). С. 178–181.

37. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства : дис. ... докт. філософії : 081 «Право», Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022. с

38. Мілорадова Н. Домашнє насильство під час війни: фактори збільшення та особливості звернення постраждалих. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16328/Domashnie%20nasylstvo_Miloradova_2023.pdf?sequence=1 (дата звернення 10.06.2024 р.)

39. Мурадханян М. Г. Кінематограф як предмет психологічного дослідження й інструмент практичної роботи. Теорія та практика сучасної психології. 2018. № 5. С. 78–82.

40. Нестерчук В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. Social Work and Education. 2020. 7(3). С. 254–262.

41. Перцева Т. О., Огоренко В. В., Кожина Г. М., Зеленська К. О., Носов С. Г., Терьошина І. Ф., Гненна О. М., Мамчур О. Й., Тимофєєв Р. М., Шорніков А. В. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

42. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 23.09.2023).

43. Психологічні детермінанти домашнього насильства над жінками. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2018. С. 265–273.

44. Родін С. В. Домашнє насильство та суміжні поняття: порівняльноправовий аспект. Право і суспільство. 2021. № 1. С. 145-150.

45. Руфанова В.М. Детермінаційна архітектура домашнього насильства, зумовлена збройним конфліктом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77. Ч. 2. С. 181–184.

46. Сербова, О. В. Емоційне відреагування як запорука збереження психологічного здоров'я в умовах воєнного часу. Теорія та практика психокорекції особистості : електрон. зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., [Умань], 26 жовт. 2023 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Каф. психології. Умань, 2023. С. 160-163. URI <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/64341>

47. Сингаївська І. В., Ткач В. В., Ткач Р. М. Методи юнгіанського аналізу в розв'язанні внутрішнього конфлікту особистості (на прикладі роботи з пошуком сенсу життя). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Київ : Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Вип. 24. – 2016. – С. 229–234.

48. Сингаївська, І. В. Проблеми стосунків у сімейній парі в умовах війни. Захист психічного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни та повоєнного часу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 105 річниці від дня народження Василя Сухомлинського. (Кропивницький, 05 травня 2023 р.), 260–262.

49. Скіпальська Г. Б. Соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, громадськими та благодійними організаціями : дис. ... докт. філософії : 231 «Соціальна робота», Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. Київ. 2024. с.

50. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства : дис. докт. філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 173 с.

51. Тандир Л., Ткач Р. Теоретичні основи юнгіанського підходу до розвитку та реалізації особистості. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції* (Київ, 20 лист. 2020 року). Київ :

Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2020. С.
<http://conf.krok.edu.ua/index.php>

52. Ткач В. В. Внутрішній конфлікт особистості: юнгіанський підхід. *Українські перспективи у світовому розвитку*: матер. наук.-практ. конф молодих учених (Київ, 4 листопада 2016 року). Київ : Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2016. – С. 432–433.

53. Ткач Р. М. Межгалузеві засади допомоги і захисту жінок від домашнього насильства в умовах війни. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : тези доповідей IV Міжнародної конференції (Київ, 26 лист. 2024 р.). Київ : Університет «КРОК», 2024. С. <https://conf.krok.edu.ua>

54. Ткач Р. М. Метафоризація внутрішнього переживання: от знання к пониманию : матер. міжнар. наук.-практ. конф. «*Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень*», (м. Переяслав-Хмельницький, 21 бер. 2017р.). Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2017р. С. 119-121.

55. Ткач Р. М. Психологічна допомога підліткам, схильним до бродяжництва : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2007. 277 с.

56. Ткач Р. М., Сербова О. В., Сингаївська І. В. Юнгіанське консультування : кол. моног. / за ред. Ткач Р. М. Київ : Талком, 2021. 220 с.

57. Ткач Р. М. Символічна мова і символічне життя: погляд нейробіолога та юнгіанського консультанта. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 лист. 2020 р.). Київ : Університет «КРОК», 2020. С. 96-98.

<https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE2020/paper/view/174>

58. Ткач Р.М., Сербова О.В. Роль архетипів Героя і Воїна в формуванні патернів поведінки особистості в умовах воєнного часу. Психологічні предиктори соціального розвитку особистості в сучасних умовах освітнього

середовища: Збірн. матер. Всеукр. науково-практ. інтернет конф. з міжнар. участю (21 листопада 2024 р., м. Київ). Київ: КПІ імені Ігоря Сікорського, 2024.

59. Ткач Р. Юнгіанське подружнє консультивання, передмова Ольги Сербової. Київ. Талком, 2023. 135 с.

60. Файдюк О. В. Соціально-психологічна допомога жінкам, які зазнали насильство у воєнний час. Науковий журнал Хортицької національної академії. 2022. 1(6). С. 149–156.

61. Хомич Г. О., Ткач Р. М. Основи психологічного консультивання : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 152 с.

62. Циганчук Т., Лях Д. Насильство над жінками в сімейних стосунках. Практична психологія та соціальна робота. 2014. № 2. С. 65–69.

63. Чабайовський Т.В. Протидія домашньому насильству в умовах війни. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Київ, 07 вересня 2022 р./ [редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України; Харків: Мачулін. 2022. 214 с.

64. Чому жінки мовчать про насильство та де шукати допомоги? URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/why-women-are-silent>

65. Шамрук Н. Б. Особливості участі громадських організацій у запобіганні та протидії домашньому насильству в сучасних умовах. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2018. № 2. С. 75–86.

66. Шебанова В. Кінотерапія як медіапсихологічний ресурс зцілення особистості. Медіаторчність в сучасних реаліях : протистояння медіатравмі. Збірник наукових праць. 2020. URL: (дата звернення 28.09.2024 р.).

67. Шиделко А. В. Психологічні детермінанти домашнього насильства над жінками. Актуальні проблеми психології. 2018. Том. XI. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 17. С. 262–273.

68. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме. Львів : Астролябія, 2018. 369 с.

69. Anderson K.L., Umberson D. Gendering Violence: Masculinity and Power in Men's Accounts of Domestic Violence. *Gender and Society*, 2001. 15(3): 358–80. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs>
70. E. Kraepelin. *Psychiatrie: Ein Lehrbuch für Studierende und Ärzte*. Leghar Street Press, 2022. URL: <https://eric.ed.gov/> (дата звернення: 16.06.2024).
71. ERIC. Education Resources Information Center. Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education. URL: <https://eric.ed.gov/> (дата звернення: 18.06.2024).
72. F. Pinel. *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale*. URL: <https://eric.ed.gov/> (дата звернення: 25.07.2024).
73. G. Schmidt. *Die Psychopathie und ihre klinische Bedeutung*. URL: <https://eric.ed.gov/> (дата звернення: 11.10.2024).
74. *Gaslighting: Recognize Manipulative and Emotionally Abusive People and Break Free* : Da Capo Lifelong Books, 2018. 272 p.
75. Hare, Robert D. *The Hare Psychopathy Checklist-Revised*. North Tonawanda, New York: Multi-Health Systems, 1991.
76. Hare, Robert D. *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. The Guilford Press, 1999.
77. IDC International Journal. IDC International Journal of Research. URL: <https://www.idcjournal.org/> (дата звернення: 18.06.2024).
78. Metzl J. 2003. *Prozac on the Couch: Prescribing Gender in the Era of Wonder Drugs*. Durham, NC: Duke University Press. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=wKrMkpTR6-AC&oi=fnd&pg=PP17&ots=vvOpl9iPhF&sig=EO0XoIt0Tw7AzCbIrp8OeRQr08Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
79. Michailova A. Theresa May pledges to tighten the law on 'gaslighting' abuse. *The Telegraph*. URL: <https://www.telegraph.co.uk/politics/2018/05/23/theresa-may-pledges-tighten-law-gaslighting-abuse/> (date of access: 23.10.2024).

80. R. Hartmouth . Die Psychopathie als Störung der inneren Balance. URL: <https://eric.ed.gov/> (дата звернення: 12.10.2024).
81. Schur E.M. 1984. Labeling Women Deviant: Gender, Stigma, and Social Control. New York: Random House. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/labeling-women-deviant-gender-stigma-and-social-control> (date of access: 23.10.2024).
82. Stern R. The gaslight effect : 2nd ed. Harmony Books (revised edition 2018), 2018. 260 p.
83. Walker, L. The Battered Woman. New York, NY: Harper and Row, 1979.
84. Williamson, E. Living in the World of the Domestic Violence Perpetrator: Negotiating the Unreality of Coercive Control. Violence Against Women, 2010. 16(12).

Всього джерел – 84

Джерел за останні десять років – 63

Джерел зарубіжних авторів за останні десять років – 8 (номера джерел у списку: 70; 71; 72; 73; 74; 77; 79; 82)

Джерел українських авторів за останні десять років – 55 (номера джерел у списку: 1; 2; 3; 6; 7; 8; 9; 10; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54; 56; 57; 58; 59; 60; 62; 63; 65; 67)

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Дорога пані, ми вивчаємо рівень обізнаності з проблемою насильства в сім'ї та шукаємо осіб, які бажають отримати психологічну допомогу в контексті досліджуваної проблеми. Сподіваємося, що отримані дані допоможуть усім нам вирішувати цю проблему надалі. Просимо вас відповісти на кілька запитань. Будемо вдячні за допомогу в проведенні дослідження!

Як Вас звати? _____
 Назвіть, будь ласка, свій вік, сімейний стан, наявність і кількість дітей:
 Вік _____ Сімейний стан _____
 Діти _____

1. Чи знайомі ви з проблемою насильства в сім'ї? (Підкреслите обрану відповідь)

так ні утруднююсь відповісти

2. Про які види домашнього насильства ви знаєте? (Підкреслите обрану відповідь)

- а) фізичне*
- б) психологічне*
- в) економічне*
- г) сексуальне*

3. Чи страждали ви від домашнього насильства? (Якщо відповідь «ні» переходьте до питання № 30)

так ні утруднююсь відповісти

4. Хто саме здійснив чи здійснює насильство? (Підкреслите обрані відповіді. Якщо ваша відповідь «чоловік», то переходьте до запитання № 5; якщо інші відповіді, переходьте до запитання № 30)

- а) мати*
- б) батько*
- в) сестра*
- г) брат*
- д) інші родичи: _____*
- е) чоловік*
- ж) інші особи _____*

5. Як давно почалася ситуація насильства? _____

6. Чи знає (знав) ще хтось про те, що відбувається з вами?

так (хто саме?) ні утруднююсь відповісти

7. Чи має ваш чоловік схильність до надмірного вживання алкогольних напоїв, наркотиків тощо?

так ні утруднююсь відповісти

8. Чи кричав або лаявся чоловік на вас останнім часом?

так ні утруднююсь відповісти

9. Чи ображав вас ваш чоловік жестами, мімікою, інтонаціями і таке інше?

так ні утруднююсь відповісти

10. Чи погрожував вам ваш чоловік за останній час фізичною розправою?

так ні утруднююсь відповісти

11. Чи погрожував Ваш чоловік власним самогубством або спричинення собі фізичної шкоди?

так ні утруднююсь відповісти

12. Чи погрожував Вам чоловік, що розлучиться з Вами або кине Вас?

так ні утруднююсь відповісти

13. Чи забороняв Вам Ваш чоловік телефонувати Вашим друзям чи подругам?

так ні утруднююсь відповісти

14. Чи ховав колись від Вас чоловік Ваші особисті речі?

так ні утруднююсь відповісти

15. Чи позбавляв або обмежував чоловік Ваші можливості користуватися і розпоряджатися грошима, які Ви заробили, або які є Вашою спільною власністю?

так ні утруднююсь відповісти

16. Чи часто Ви змушені просити гроші у чоловіка?

так ні утруднююсь відповісти

17. Чи висловлював чоловік погрози спричинити матеріальну шкоду, наприклад, позбавити засобів існування, фінансової підтримки?

так ні утруднююсь відповісти

18. Чи існує з боку чоловіка прискіпливий дріб'язковий контроль за всіма витратами і вимоги у зв'язку з цим звітуватися за кожну з них?

так ні утруднююсь відповісти

19. Як ви вважаєте, чи можуть сексуальні відносини стабілізувати відносини в цілому?

так ні утруднююсь відповісти

20. Чи нав'язувалися Вам колись особливі види сексуальних контактів проти Вашої волі?

так ні утруднююсь відповісти

21. Чи часто ви чуєте від чоловіка брутальну неадекватну критику на свою адресу як сексуальної партнерки?

так ні утруднююсь відповісти

22. Оцініть за 10-ти бальною шкалою ваше самопочуття за останній час: чим вище бал, тим краще самопочуття.

1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10

23. Чи погіршилося ваше самопочуття за останній час? (Якщо відповідь «ні» переходьте до питання № 26)

так ні утруднююсь відповісти

24. В чому виявляється погіршення стану?

а) агресії

б) депресивному стані

в) безсиллі

г) поганому сні

д) психосоматичних хворобах

е) думках про самогубство

ж) інше: _____

25. Як Ви вважаєте, хто несе відповідальність за ваші самопочуття?

26. Оцініть за 10-ти бальною шкалою, наскільки вам комфортне у власній оселі: чим нижче бал, тим менше комфорт.

1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10

27. Як Ви вважаєте, Ви заслуговуєте на таке ставлення з боку чоловіка?

так ні утруднююсь відповісти

28. Що у Ваших відносинах з чоловіком ви б бажали залишити? _____

29. Які стосунки Ви хотіли би мати в майбутньому? _____

30. В чому ви бачите «Жіноче призначення»? _____

Дякуємо за відповіді.

**Робочі гіпотези, запропоновані А. Адлером,
за основними змістовими категоріями**

1. Присутні у спогаді люди

1.1. Мати

1.1 а. *Присутність матері може бути в людини з життєвим стилем розпещеної дитини.*

1.1 б. *Мати може бути присутня в ранніх спогадах суб'єктів, «які потребують більшої її уваги».*

1.1 в. *Мати може бути присутня в ранніх спогадах добре адаптованих завдяки їй суб'єктів.*

1.1 г. *Відсутність матері в ранніх спогадах може бути в тих людей, які відчують, що мати ними нехтувала.*

1.1 д. *Відсутність матері може спостерігатися в тих випадках, коли мати «програла» гру: дитина не прив'язана до неї, не задоволена своєю життєвою ситуацією.*

1.1 е. *Відсутність матері в ранніх спогадах може був пов'язана з народженням у сім'ї наступної дитини і зумовленою цим «детронізацією» — скиданням з трону.*

1.2. Батько

1.2 а. *Присутність батька в ранніх спогадах може спостерігатися в тих випадках, коли дитина звертається до батька через незадоволеність стосунками з матір'ю і/або у зв'язку з народженням наступної дитини.*

1.2 б. *Батько може бути присутній у ранніх спогадах розпещеної дитини, яка повстає проти суворого батька.*

1.2 в. *Відсутність батька в ранніх спогадах людей Адлер не аналізує.*

1.3. Брати і сестри

1.3 а. *Присутність у ранньому спогаді брата або сестри може свідчити про розвінчання, «детронізацію».*

1.3 б. *Суб'єкт перебуває в стані суперництва з братом або сестрою.*

1.3 в. *Присутність братів і сестер може відображати несамотійність і залежність від них.*

1.3 г. *Присутність братів і сестер може відображати розвиток соціального почуття і співпраці, можливо і невдалий.*

Продовження додатка Б

1.4. Двоюрідні брати і сестри

1.4 а. Присутність двоюрідних тієї самої статі, що й сам суб'єкт, може свідчити про розширення поля соціальної дії суб'єкта, простягання його за межі власної сім'ї.

1.4 б. Присутність двоюрідних протилежної статі (двоюрідного брата, якщо суб'єкт спогаду — жінка, і двоюрідної сестри, якщо суб'єкт спогаду — чоловік) може свідчити про труднощі у взаємодії з протилежною статтю.

1.5. Бабусі, дідусі та інші родичі

1.5 а. Присутність бабусі або дідуся може означати, що вони балували дитину і «зіпсували» її.

1.5 б. Згадування бабусь і дідусів разом з іншими близькими родичами в дружній атмосфері, наприклад, десь за містом, може означати виключення решти людей і, отже, недостатню соціальну адаптацію.

1.6. Сторонні, чужі люди: гості, друзі, сусіди тощо

1.6 а. Присутність у спогаді сторонніх людей (друзів, гостей, сусідів та ін.) дає підстави припустити, що дитина усвідомлює себе частиною суспільства, поширює свій інтерес на інших людей і співпрацює з ними.

1.6 б. Сторонні люди сприймаються як небезпека. «Існують люди з сильнішою волею, які можуть спокусити нас і збити з шляху».

1.6 в. Присутність у спогадах сторонніх людей свідчить про несамотійність і страх залишитися самому.

2. Тип події

2.1. Небезпеки, нещасні випадки, тілесні та інші покарання

«Спогади про небезпеки і нещасні випадки, а також про тілесні та інші покарання розкривають перебільшену тенденцію зосереджуватися переважно на ворожому боці життя».

2.2. Хвороби і смерть

«Спогади про хворобу або смерть відображають страх перед ними і прагнення краще підготуватися до зустрічі з ними, ставши лікарем, медсестрою тощо» (Adler A., 1956, p. 354).

2.3. Провина, крадіжки, сексуальний досвід та ін.

«Спогади про провину, крадіжки і сексуальний досвід, якщо вони здійснювалися як щось звичне, свідчать про величезне зусилля уникати їх надалі» (Adler A., 1956, p. 354).

2.4. Нові життєві ситуації

«Згадування перших відвідин дитячого садка або школи показує, яке велике враження справляють на людину нові життєві ситуації» (Adler A., 1956, p. 354).

3. Спосіб сприйняття ситуації суб'єктом

3.1. Переважаючий вид чутливості

«У дитини, яка мала труднощі із зором і яка навчилася дивитися ретельніше, ми виявимо схильність до зорового запам'ятовування. Її спогади починатимуться із слів: «Я побачила навколо себе...» або з опису предметів різного кольору і форми.

Дитина, у якої були труднощі з рухом і яка хотіла ходити, бігати або стрибати, виявить ці інтереси. *Події, що запам'ятовуються з дитинства, повинні бути дуже близькими до основного інтересу індивідуума; а якщо ми знаємо його головний інтерес, то ми знаємо його мету і стиль життя.* Тому ранні спогади такі важливі в професійному консультуванні» (Adler A., 1932, p. 74).

Часто буває, що діти або дорослі цікавляться якимись речами тому, що вони їх вистраждали.

3.2. Відчуття належності

«Багато чого стає зрозумілішим залежно від того, пропонується нам «Ми-ситуація» чи «Я-ситуація»» (Adler A., 1956, p. 356). Загалом використання займенника «ми» свідчить про більший розвиток соціального відчуття і співпраці, але багато залежить від того, «ми» – з ким: тільки з членами власної сім'ї чи з ширшим колом людей.

3.3. Відчуття та емоції (три основні погляди Адлера на емоційне життя).

- Всі відчуття та емоції мають мету.
- Мета відчуттів та емоцій відповідає загальній життєвій меті – обраному нами стилю життя.
- Відчуття, якими сповнені ранні спогади, допомагають нам зберігати емоційний тон, що відповідає обраному життєвому стилю.

**Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ)
та бланк для відповідей**

№ зп	Запитання	Варіанти відповідей		
		так	ні	Утруднююсь відповісти
1.	Знаю, що члени моєї сім'ї часто бувають незадоволені мною.			
2.	Відчуваю, що, як би я не вступив (а), все одно буде не так.			
3.	Я багато чого не встигаю зробити.			
4.	Так виходить, що саме я найчастіше опиняюся винен (а) у всьому, що трапляється в нашій сім'ї.			
5.	Часто відчуваю себе безпорадним (безпорадною).			
6.	Вдома мені часто доводиться нервувати.			
7.	Коли потрапляю додому, відчуваю себе незграбним (незграбною) і незграбним (незручною).			
8.	Деякі члени сім'ї вважають мене нетямущим (недолугою).			
9.	Коли я вдома, весь час через що-небудь переживаю.			
10.	Часто відчуваю на собі критичні погляди членів моєї сім'ї.			
11.	Іду додому і з тривогою думаю, що ще трапилося в мою відсутність.			
12.	Вдома у мене постійно відчуття, що треба ще дуже багато зробити.			
13.	Нерідко відчуваю себе зайвим (зайвою) будинку.			
14.	Вдома у мене такий стан, що просто опускаються руки.			
15.	Вдома мені постійно доводиться стримуватися.			
16.	Мені здається, якби я раптом зник (зникла), то ніхто б цього не помітив.			
17.	Ідеш додому, думаєш, що будеш робити одне, але, як правило, доводиться робити зовсім інше.			
18.	Як подумаю про свої сімейні справи, починаю хвилюватися.			
19.	Деяким членам моєї родини буває незручно через мене перед друзями і знайомими.			
20.	Часто буває так: хочу зробити добре, але виявляється, вийшло погано.			
21.	Мені багато чого у нас не подобається, але я цього прагну не показувати.			

Обробка та інтерпретація результатів:

За кожне твердження, з яким респондент погоджується, нараховується 1 бал. Потім підсумовуються бали окремо для кожної з трьох шкал:

1. Субшкала В — Вина (сімейна вина члена родини): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19.
2. Субшкала Т — Тривожність (сімейна тривожність члена родини): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20.
3. Субшкала Н — Напруженість (сімейна напруженість): 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21.

Після підрахунку балів для кожної шкали, обчислюється загальна сума балів (вина + тривожність + напруженість). Це дозволяє оцінити рівень загальної сімейної тривожності, який вказує на ступінь емоційного дискомфорту, пов'язаного з сімейними відносинами.

**Опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ)
та бланк для відповідей**

№ зп	Запитання	Варіанти відповідей		
		Не спостерігається	Може бути, іноді	Спостерігається часто
1.	У цієї особи наявне надзвичайне почуття власної гідності.			
2.	Ця людина – патологічний брехун.			
3.	У цієї людини немає реалістичних далекоглядних цілей (вона просто пливе за течією або переслідує нездійснені мрії).			
4.	У соціумі ця особа поводить легко та невимушено.			
5.	Ця людина має звичку звинувачувати інших у своїх проблемах і не хоче нести відповідальність за свої вчинки.			
6.	У цієї людини був досвід випадкових статевих стосунків.			
7.	Ця людина занадто імпульсивна.			
8.	У цієї людини є історія злочинності серед неповнолітніх і/або історія вчинення злочину.			
9.	Ця людина порушила багато різних законів (тобто злочинна поведінка даної особи не обмежувалася однією конкретною сферою, наприклад сферою фінансів тощо).			
10.	Ця людина в певний період свого життя вже отримувала попередження від відповідних органів з умовою, що її протизаконна поведінка не повинна більше повторитися, проте зрештою особа вчинила те саме правопорушення ще раз.			
11.	Цій людині важко контролювати свою поведінку та емоційні імпульси.			
12.	Ця особа постійно уникає відповідальності та будь-яких зобов'язань у своєму житті.			
13.	Ця людина жорстока, і у неї відсутнє співчуття до інших.			
14.	У цієї людини було багато серйозних стосунків, які розпадалися через короткий час.			
15.	Ця особа характеризується неемоційністю.			
16.	У цієї людини відсутнє почуття провини чи розкаяння.			
17.	Ця особа часто обманювала, обдурювала та маніпулювала людьми.			
18.	Були випадки, коли ця людина проявляла жорстокість до інших.			
19.	Ця людина веде паразитичний спосіб життя (напр. займає гроші в борг, які вже ніколи не віддасть, цинічно використовує інших для своєї вигоди і т.д.)			
20.	Цій особі постійно потрібна зовнішня мотивація і вона схильна впадати в нудьгу.			

Обробка та інтерпретація результатів.

За кожне твердження нараховується:

0 балів – якщо риси чи поведінка не проявляються або проявляються дуже слабо;

1 бал – якщо риси або поведінка присутні, але не в значній мірі;

2 бали – якщо риси або поведінка яскраво виражені.

Загальний бал за чек-листом розраховується шляхом підсумовування балів для всіх 20 пунктів. Максимальний можливий бал – 40, при цьому:

- 0-19 балів – нормальна особистість або легкі риси.
- 20-29 балів – виражені психопатичні риси, але ще не психопатія.
- 30-40 балів – висока ймовірність психопатії.

«Життя без насильства»:**Програма психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу**

Мета програми: надання підтримки учасницям в процесі їхнього психологічного відновлення після пережитого сімейного насильства та допомога в пошуку внутрішнього ресурсу для подолання його наслідків.

Теоретична основа: ідеї, методи та техніки аналітичної, гуманістичної та екзистенційної психології.

Склад групи: 10-16 одружених та розлучених жінок, які зазнали домашнє насильство.

Структура програми: 5 групових зустрічей в онлайн форматі тривалістю по 3 години.

Алгоритм зустрічей: 1) інформування про певні ознаки психопатії і насильства в сім'ї; 2) аналіз стосунки подружжя та обговорення ознак психопатичної поведінки чоловіків на прикладі художніх фільмів або реальних випадків з життя; 3) корекційна робота щодо закріплення бажання жінки до позитивних змін у житті та самоздійснення; 4) підведення підсумків роботи та порівняння психологічного стану напочатку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

ЗМІСТ ПРОГРАМИ.***Зустріч 1 «Подарунок або злий жарт долі»:***

- 1) Про обличчя психопата за маскою ідеального чоловіка;
- 2) Перегляд та обговорення фільму «Великі очі»;
- 3) Робота в методі активної уяви «Зустріч з Художником мого життя»;
- 4) Підведення підсумків та суб'єктивне оцінювання психологічного стану напочатку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

Зустріч 2 «Убігти не можна залишитись: де поставити кому»:

- 1) Про домашній аб'юз як порушення прав людини та загроза життю.
- 2) Перегляд та обговорення фільму «У ліжку з ворогом»;
- 3) Робота в методі активної уяви та казкотерапії «Звільнення з полону Чудовиська»;
- 4) Підведення підсумків та суб'єктивне оцінювання психологічного стану напочатку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

Зустріч 3 «Хижак, що маскується під безневинну тінь»:

- 1) Про поведінку психопата та його взаємодію з іншими людьми;
- 2) Перегляд та обговорення фільму «Красивий, поганий, злий»;
- 3) Робота з МАК «Тінь» та в методі изо-терапії «Безневинна та істина тінь хіжака»;
- 4) Підведення підсумків та суб'єктивне оцінювання психологічного стану напочатку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

Зустріч 4 «Павутиння психопата»:

- 1) Все про газалтинг;
- 2) Перегляд та обговорення фільму «Відіграти назад»;
- 3) Робота в методі активної уяви «Невидимий, важкий, всеохоплюючий та отруйний дим газалтингу: вихід на свіже повітря»;
- 4) Підведення підсумків та суб'єктивне оцінювання психологічного стану напочатку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

Зустріч 5 «Вогонь, що горить до останнього, але залишає попелище»:

- 1) Про цикл насильства та динаміку аб'юзивних стосунків;
- 2) Перегляд та обговорення фільму «Дев'ять з половиною тижнів»;
- 3) Робота в методі активної уяви «Зустріч з Мудрим старцем»;
- 4) Підведення підсумків та суб'єктивне оцінювання психологічного стану на початку і наприкінці зустрічі по 10-ти бальній шкалі (чим вище бал, тим краще стан).

Слайди до першого заняття «Подарунок або злий жарт долі»

Програми психологічної підтримки для жінок, які зазнали насильства від чоловіків з ознаками психопатичної поведінки в парадигмі юнгіанського підходу «Життя без насильства»

1. На початку він здається надто ідеальним

- Це не тому, що він правда ідеальний! Психопати дуже добре «зчитують» потреби і бажання людей і майстерно підлаштовуються, щоб зблизитись з «жертвою».
- Якщо вам здається що «він ідеальний, ми думаємо однаково, він робить все що я хочу, навіть все, що я тільки подумала».
- Це не подарунок долі – це підлаштування психопата.

2. Він ізолює вас від вашого оточення

- Мета психопата – ізолювати вас. Звузити ваш світ до нього, щоб ніхто не міг допомогти вам допомогти піти.
- Він почне розповідати, які всі навколо погані, як вони погано на вас впливають, що вам всі заздять, заздять вашій любові та щастю.
- Особливо він буде відсторонювати вас від вашої родини, налаштовувати вас проти них або їх проти вас.

3. Завжди звинувачує вас в усьому

- Яка б не відбувалася ситуація, він завжди виверне її таким чином, що ви будете винною.
- Він запізнівся? Це тому що ви не нагадали виходити! Він на вас накричав? Це тому що ви спровокували!
- У нього завжди всі винні, особливо ви і він в цьому свято переконаний. І за цю «вину» він дає собі право карати інших.

